

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových studií

Tomáš BENDL

Příčiny a souvislosti xenofobie v Rusku

Bakalářská práce

Vedoucí práce: RNDr. Pavel PTÁČEK, Ph.D.

Olomouc 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem zadanou bakalářskou práci vypracoval samostatně a veškeré použité zdroje jsem uvedl na konci práce v seznamu literatury.

V Olomouci dne 12. května 2010

.....

podpis

Poděkování

Touto cestou bych chtěl poděkovat vedoucímu práce RNDr. Pavlu Ptáčkovi, Ph.D. za poskytnutí cenných postřehů během konzultací, stejně jako za jeho trpělivost a vstřícnost během celé doby naší spolupráce. Těchto vlastností bylo opravdu potřeba.

Také děkuji své snoubence Bc. Petře Wieckové za nemilosrdnou, ale konstruktivní kritiku a neutuchající morální podporu, bez které by tato práce s těžší spatřila světlo světa.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 CÍLE PRÁCE	2
3 METODIKA A ZÁKLADNÍ POUŽITÉ ZDROJE	3
4 HISTORICKÁ ČÁST	5
4.1 ÚZEMNÍ A NÁRODNOSTNÍ VYMEZENÍ Z HISTORICKÉHO HLEDISKA	5
4.1.1 Územní vymezení	5
4.1.2 Národnostní vymezení.....	6
4.2 DŮLEŽITÉ VNITŘNÍ A VNĚJŠÍ VLIVY	7
4.2.1 Varjagové	8
4.2.2 Byzanc	8
4.2.3 Mongolové	9
4.2.4 Ostatní cizí činitele vně Ruska	10
4.2.5 Etnické složení	11
4.2.6 Zapadnictví, slavjanofilství, asianismus a eurasianismus	12
4.3 VLÁDCI A ZPŮSOBY VLÁDY	14
4.3.1 Varjagové.....	14
4.3.2 Mongolové	15
4.3.3 Ivan IV. Hrozný a oprichnina.....	16
4.3.4 Samoděržavné Rusko	17
4.3.5 Sovětské Rusko a Sovětský svaz.....	18
4.3.6 Ruská federace – kapitalistické Rusko	20
5 RUSKO A IMPERIALISMUS	21
5.1 TRADIČNÍ – „ZÁPADNÍ“ POHLED NA RUSKÝ IMPERIALISMUS	21
5.1.1 Usilování o politickou podporu.....	22
5.1.2 Vojenská strategie	22
5.1.3 Preference ruské národnosti v SSSR	22
5.1.4 Suroviny	23
5.2 RUSKÉ VNÍMÁNÍ VLASTNÍ IMPERIALISTICKÉ POLITIKY	23
5.2.1 Inverzní pohled	23
5.2.2 Chaos versus pořádek.....	24
5.2.3 Územní nároky	24
5.2.4 Mesianismus.....	25
5.2.5 Ruská komparace se západní Evropou	25
6 VZTAH RUSKÉ SPOLEČNOSTI, POLITIKY A NÁBOŽENSTVÍ	27
6.1 HISTORICKÁ TRADICE SPOJENÍ POLITIKY A NÁBOŽENSTVÍ.....	27
6.1.1 Moskva – „Třetí Řím“ a tradiční ruský mesianismus.....	27
6.2 Pravoslaví - sjednocující prvek národa	28
6.2 VZTAH PRAVOSLAVNÉ CÍRKVE A STÁTU V 90. LETECH A NA ZAČÁTKU 21. STOLETÍ.....	28
6.3 SOUVISLOSTI A DŮSLEDKY SYNTÉZY NÁBOŽENSKÝCH TEZÍ S POLITIKOU	29
6.3.1 Souvislosti	30
6.3.2 Důsledky.....	30

7 RADIKÁLNÍ NACIONALISTICKÉ SKUPINY.....	32
7.1 VZNIK A SOUČASNÝ STAV RUSKÉ NACIONALNÍ A ULTRAPRAVICOVÉ SCÉNY	32
7.2 PŘÍKLADY VÝZNAMNÝCH XENOFOBNĚ, NACIONALNĚ A ULTRAPRAVICOVĚ ZAMĚŘENÝCH SUBJEKTŮ	34
7.2.1 <i>Pamjat'</i>	34
7.2.2 <i>Liberálně-demokratická strana Ruska/Liberal'no-demokratičeskaja partija Rossiji (LDPR)</i>	34
7.2.3 <i>Národně-bolševická strana (NBP)</i>	35
7.2.4 <i>Ruská národní jednota/Russkoje nacional'noje jedinstvo (RNJ)</i>	36
7.2.5 <i>Další skupiny</i>	37
7.3 ČASTÍ PŮVODCI ETNICKÉHO NÁSILÍ.....	37
7.3.1 <i>Kozáci</i>	38
7.3.2 <i>Rasističtí skinheads</i>	38
7.3.3 <i>Fotbaloví chuligáni</i>	39
8 ŽIVOT MENŠIN A CIZINCŮ V SOUČASNÉM RUSKU	40
8.1 SOUČASNÁ SITUACE	42
8.2 OBJEKTY A CHARAKTER XENOFOBNÍHO NÁSILÍ.....	43
8.3 ROZVOJOVÉ A MEZINÁRODNĚ-POLITICKÉ SOUVISLOSTI	44
8.3.1 <i>Pracovní migranti a remitence</i>	44
8.3.2 <i>Zahraniční studenti</i>	46
8.3.3 <i>Mezinárodně-politické souvislosti</i>	47
9 ZÁVĚR.....	48
10 SHRNU TÍ	51
11 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	52

1 Úvod

Zprávy přicházející již několik let z Ruska dávají tušit, že se v ruské společnosti děje něco velmi dynamického, a zároveň poněkud temného. Protože k nám tyto alarmující indicie začaly pronikat až v posledních několika letech, může to na první pohled vytvářet dojem, že jsou všechny tyto trendy záležitostí posledního desetiletí. Je však do určité míry přirozené, že příčiny takto výrazných procesů bývají hlubší.

A o jaké indicie, zmíněné výše, se vlastně jedná? V roce 2003 zemřel šestiletý romský chlapec a tři další osoby měly bodná zranění po útoku rasistických skinheadů na předměstí Petrohradu. V roce 2004 byla před zraky svého otce a bratra ruskými nacionalisty ubodána devítiletá tádžická holčička. Ve stejném roce zemřeli dva lidé při organizovaných pogromech v Novosibirsku a Volgogradu. (Laryš, 2006: online)

Přestože jsou to zprávy poměrně drastické, za jiných okolností by v dnešním světě nebyly velkou zvláštností a nezbuzovaly takovou pozornost. Avšak dostávají se do kvalitativně zcela jiného kontextu, pokud vezmeme v úvahu jejich rozsah. V průběhu roku 2006 zabili ruští neonacisté více lidí (66), než ti němečtí za dvacet let (mezi léty 1980 a 2000 – 59 obětí). V roce 2008 to byl již téměř dvojnásobek (110).¹

Přestože nelze srovnávat nesrovnatelné, mají i v České republice tato čísla určitou váhu. Navzdory tomu, jak nám nyní Rusko může připadat vzdálené. České nacionalisty, neonacisty a šovinisty lze u nás ve světovém kontextu považovat za marginální sílu, bez větší šance na převzetí moci či výraznějšího a organizovaného násilí v ulicích. Přesto je právě dění v Rusku může morálně posilovat, neboť v něm vidí jakousi světovou avantgardu svého hnutí. Za určitých okolností v něm mohou spatřovat i praktický manuál vlastního působení.

Proto se i nám vyplatí tématem nástupu xenofobie v Rusku zabývat. Může totiž ukázat a naznačit budoucí vývoj nejen v Rusku, ale i u nás, včetně případných řešení krizových scénářů.

---

¹ Na základě Laryš (2006: online) a SOVA (2010: online).

2 Cíle práce

Otázka, zda je současná ruská společnost výrazně a nadprůměrně xenofobní, či ne, již byla zodpovězena širokou shodou odborníků. A to konstatováním, že tomu tak skutečně je. Tento výsledek debat 90. let není příliš zpochybňován, naopak uplynulý čas ho stále více potvrzuje. Nemá proto hlubšího smyslu se takto položenou otázkou podrobněji dále zabývat. Naopak, její výsledek můžeme použít jako základní východisko, jak už jsme ostatně naznačili v úvodu.

Jaká otázka související s tímto fenoménem však stojí před námi nyní? Je jich hned několik. První směřuje k současnému stavu – do jaké míry je ruská společnost zmíněnou xenofobií prosycena? Tedy – nakolik je situace vážná? Druhá aktuální otázka zní – jaké jsou příčiny tohoto stavu? Dalším aspektem tohoto fenoménu jsou jeho konsekvence – jaké jsou hlavní důsledky a souvislosti současného stavu? A posledním okruhem možných zkoumání je výhled do budoucna – jaký vývoj se dá očekávat v následujících letech a desetiletích?

Protože v dostupné literatuře lze na některé zde položené otázky najít dostatek odpovědí, zaměříme se jen na některé uvedené otázky, zejména ty v literatuře více upozaděné. Komplexní rozbor této problematiky by také vydal na rozsáhlé dílo, neodpovídající rozsahu zadání této práce.

Hlavní výzkumné otázky tohoto dokumentu tedy jsou: Jaké jsou příčiny vysoké míry xenofobie v Rusku? Jaké jsou její souvislosti a důsledky?

Cílem předkládané práce je tedy popsat, jaké příčiny má současná podoba xenofobie v ruské společnosti a jaké z tohoto stavu plynou důsledky. Dalším dílčím cílem je zařadit xenofobii do širších souvislostí s důrazem na život menšin a cizinců v současném Rusku, zejména z rozvojového a mezinárodně-politického úhlu pohledu.

3 Metodika a základní použité zdroje

Tato práce pojednává o tématu, které se skládá z více navzájem provázaných celků. Má-li být problematika xenofobie v Rusku vysvětlena navzdory omezenému rozsahu práce pokud možno komplexně, je třeba věnovat všem těmto celkům odpovídající pozornost a dodržet jejich logické pořadí. Proto lze v této práci vysledovat volnou strukturu na ose Příčiny-Souvislosti-Důsledky, což odpovídá řazení jednotlivých kapitol.

Ke konstrukci a formulaci myšlenek jsem přistupoval v rámci kontextu kontinuity dějin. Domnívám se totiž, že zejména tento náhled může pomoci vysvětlit popisované fenomény komplexněji, a zároveň poukázat na hloubku jejich příčin. Protože se většina současných autorů zaměřuje na analýzu příčin nejvíce 130 let v historii nazpět, přestože ruská společnost dlouhodobě a ve více záležitostech vykazuje známky značné setrvačnosti, je vhodné položit si otázku, nejsou-li tyto příčiny fenoménů hlubší, a tyto fenomény tak i hůře „odbouratelné“. V rámci této logiky je pak přirozené využití diskurzivního pohledu obecně – zejména v oblasti generačního předávání společenských kliše, přístupu k vlastní (národní, kulturní, náboženské) identitě, morálních hodnot a měřítek, obecně tedy společného národního (společenského) podvědomí a z něj plynoucích trendů.

Dalším významným metodickým východiskem této práce je záměrné nerespektování rozdílů (až na některé výjimky) v pojmech xenofobie, rasismus, antisemitismus, radikální nacionalismus apod., pokud jsou součástí obecných pasáží. Přestože je v názvu této práce uveden pojem xenofobie, práce se zabývá a akcentuje i další zmíněné pojmy. V kontextu této práce je xenofobie jejich nadřazeným pojmem. Nejde tedy o nepřípustné zjednodušení v rámci celé práce, ale o přijatelné zjednodušení (namísto mechanického doslovného vypsání všech forem xenofobie) v dílčích pasážích.

V celé práci je užitá jistá míra generalizace (zejména v případě pojmu většinová ruská společnost, což by mohlo vést i k určitým nesouhlasným diskusím), ale zároveň je v ní i naznačeno, že Rusko a jeho obyvatelé jsou silně nehomogenní elementy. Proto nelze považovat tuto generalizaci za doslovnou.

K popisovanému tématu existuje dostatečné množství zdrojů, jsou však dosti

roztříštěné po stránce formy i obsahu. Většinou toto rozdělení odpovídá charakteru dílčích témat. Například v historické části čerpám ponejvíce z české souborné literatury zaměřené čistě na historii (viz např. Švankmajer, 2008 a Knobloch, 2008), příp. zahraniční (Service, 2006). V oblasti výzkumu radikálních nacionalistických skupin v Rusku byl však do nedávné doby české souborné literatury nedostatek. Bylo tedy nezbytné využít zejména zahraniční soubornou literaturu (Duncan, 2000 a Shenfield, 2001), příp. odborných článků českých autorů (Laryš, 2006 a 2008). V poslední kapitole věnované studiu objektů xenofobního násilí jsem z velké části využil statistik a výročních zpráv ruského Informačně-analytického centra SOVA, dostupných z internetu.

Při utváření názoru na celou problematiku jsem mj. vycházel ze zkušeností z pobytu v kavkazské a černomořské pobřežní oblasti Ruska, a okrajově z rozhovorů s etnickými Rusy a příslušníky kavkazského národa Karačajevů, žijícími v těchto oblastech.

Část materiálů nebyla dostupná v českém jazyce, bylo je tedy třeba přeložit. Pokud je někde takový text citován, pak je přeložen volně, se snahou maximálně vystihnout jeho význam.

Doslovné citace českých autorů jsou ponechány v původním znění, včetně případných gramatických chyb.

4 Historická část

Chceme-li poctivě studovat a popsat souvislosti a soudobý stav xenofobie a nacionalismu v ruské společnosti, nelze se nezabývat příčinami, vzniklými v předchozích etapách jejího vývoje.

V rámci daného rozsahu práce není možné zahrnout veškeré relevantní historické skutečnosti. Obsahem následujících kapitol tedy bude souhrn dle mého soudu nejvýznamnějších aspektů, které podmiňovaly a utvářely tu část společného vědomí obyvatel Ruska, která i dnes může pomoci vysvětlit jevy xenofobie, nacionalismu, antisemitismu, rasismu a obecně politického radikalismu na území Ruské federace.

4.1 Územní a národnostní vymezení z historického hlediska

Tato podkapitola stručně pojednává o vývoji ruského území a přístupech k němu, a o základních východiscích při studiu etnického vývoje na daném území.

4.1.1 Územní vymezení

Nejprve je nezbytné definovat, co vlastně považujeme za Rusko, případně jaké území bylo za Rusko považováno administrativně a co za Rusko považovali a považují samotní Rusové.

Jak píše Robert Service (2006: 32-33), Rusko bylo *vždycky těžko vymezitelným místem z hlediska prostorového určení. (...) Jakmile byly nějaké země dobyty, byly jako individuální celky odstraněny. (...) Ruští carové se (...) snažili vyhnout rozlišování mezi „ruskou“ a „gruzínskou“ gubernií. Vyžadovali loajalitu k sobě a své říši a nikoli nějaký zvláštní smysl pro národnost.*

Z výše řečeného Service dále vyvozuje, že *si nikdo nemohl být jistý, kde končí Rusko a kde začínají jiné země ruské říše. Často se názvy „Rusko“ a „ruská říše“ zaměňovaly. (...) Následkem toho to, co bylo pokládáno za „Rusko“ v ruské říši, zahrnovalo to, co dnes známe jako Ruskou federaci, Ukrajinu, Bělorusko a Kazachstán.*

Po revolučním roce 1917 došlo k přesnějšímu vymezení území Ruska v souvislosti se vznikem sovětských republik a nakonec Sovětského svazu. Tím došlo poprvé v dějinách k jasnému odlišení Ruska od zbytku státu. Princip vymezení většiny

sovětských republik spočíval především (alespoň oficiálně) na většinové národnosti obývající dané území (tzv. územně-národní princip), ovšem s četnými výjimkami. Týkalo se to tedy i samotné RSFSR². I později docházelo k dílčím úpravám hranic (např. přenechání Krymu Ukrajinské sovětské republice), přesto principiální část tehdy vymezeného území Ruska takto zůstala i po rozpadu SSSR zachována. (Service, 2006: 34-35)

Důsledek tohoto aspektu historického vývoje je podle mne vcelku zřejmý – ruská společnost se až do 20. století identifikovala s Ruskem v mezích nikoliv národních, tedy s převahou ruského etnika (tzv. Velkoruskem), ale v maximálních mezích, na které si jako imperiální mocnost mohla činit nárok, byť i jen teoreticky. Změny 20. století pak tento pohled neotočily o 180°, ale vnesly do tohoto chápání zmatek, kdy Sovětský svaz mohl být vnímán jako nástroj vedoucí úlohy ruského lidu, ale nebylo to nijak oficiálně potvrzováno. Naopak byla deklarována rovnost všech národů v rámci Svazu. Rusko, resp. RSFSR, však nemělo neměnný tvar a velikost, docházelo k neustálým změnám, tu ve prospěch Rusů, tu ve prospěch jiných menších národů. Z toho pochopitelně pramenila nejasnost ve vnímání Ruska již v době SSSR, ale zejména po jeho rozpadu, jehož důsledkem může být mj. jistá obnova před-sovětského vnímání Ruska v 90. letech minulého století.

4.1.2 Národnostní vymezení

Pro vyloučení případných nedorozumění v dalším textu je také nezbytné vymezit, co termíny Rus či obyvatel Ruska mohou znamenat.

Pojem Rus jakožto obyvatel³ můžeme chápat v několika možných souvislostech. A) Rus – příslušník rodu Rossů, náležejícího k varjažskému dobovatelskému kmenu (tedy i příslušník původní šlechty)⁴, který ovládl kupecké osady a města podél Dněpru. B) Rus ve smyslu občanství, tedy státní příslušník Ruské federace, který může být ruské, ale i jiné národnosti, např. Baškir, Tatar aj. C) Rus ve smyslu národnosti – považovaný za etnického Rusa, přestože může mít jinou státní příslušnost.

---

² Ruská sovětská federativní socialistická republika.

³ Nikoliv tedy ve smyslu územním, např. Bílá Rus, Podkarpatská Rus, Kyjevská Rus atd.

⁴ Viz podkapitola 4.2.1 Varjagové.

Pro potřeby této práce není použití pojmu Rus absolutně dané jedním z těchto tří vymezení. Protože v průběhu vývoje docházelo k vzájemně rozdílnému vnímání obyvatel ruské i neruské národnosti, je v některých kontextech lepší uvažovat pod pojmem Rus buď druhý, nebo třetí případ. Vnímání vlastní národnosti totiž nebylo do té doby zčásti, či později zcela, rozvinuto. Mnohá etnika se považovala v určitém kontextu za Rusy, přestože z dnešního pohledu jimi byli „jen“ dle státní příslušnosti.⁵ První případ je spíše marginální a není tak velké nebezpečí záměny, přesto je nezbytné ho zmínit, protože část této práce pojednává i o varjažském elementu v ruských dějinách.

Z hlediska etnického vývoje je třeba zmínit určitou komplexitu a trochu paradoxně zároveň nehomogenost společnosti a jejího vývoje, danou geograficky. Rusko, jakožto země rozlehlá, s různými typy krajiny a podnebí, sousedící s mnoha různými národy, kulturami a říšemi, země, přes niž vedly významné kupecké cesty, která trpěla nájezdy mnoha menších i větších kmenů, absorbovala desítky malých sibiřských, inuitských i horských národů, nemohla zákonitě zůstat etnický, kulturně a duchovně nepromíchaná a neovlivněná.

Přesto se většina obyvatel s ruským (původním, čistě slovanským) etnikem identifikuje. Jde však spíše o kulturní, společenské a duchovní důsledky vývoje společnosti, než o antropologický původ. To samo o sobě zpochybňuje ideologické základy, na nichž stojí většina rasistických hnutí v Rusku.

4.2 Důležité vnitřní a vnější vlivy

Tato podkapitola pojednává o vlivech, které utvářely ruské národní vědomí v průběhu dějin. Tyto vlivy přímo nesouvisí se systémem vlády, vládní politikou a jí odpovídajících záležitostech, ale jsou naopak vzešlé lidově řečeno „odspodu“ či zvnějšku. Je přirozené, že některé probírané činitele lze klasifikovat zároveň jako součást či původce určité oficiální politiky, stejně jako působily stejně významně svou podstatou kulturní (např. Varjagové, Mongolové). V takovém případě jsou relevantní postřehy

---

⁵ To bylo dáno i tím, že lojalita byla až do začátku 20. století vyžadována vůči vládoucí dynastii a samoděržaví, nikoliv vůči Rusku. A to u všech národností bez výjimky, v tomto si byly víceméně rovné. (Service, 2006: 47)

v rámci tohoto rozdělení součástí jak této, tak následující podkapitoly, pojednávající právě o vlivech vládní politiky.

4.2.1 Varjagové

První událostí, která ovlivnila dějiny východního Slovanstva, bylo ovládnutí a sjednocení obchodních osad podél toku Dněpru varjažskými⁶ dobyvateli. Podrobnosti jejich příchodu nejsou příliš jasné. Podle Švankmajera (2008: 10) je potvrzené jen to, že v polovině 9. století se jim podařilo ovládnout Novgorod (náčelník Rjurik), a poté další osady podél toku Dněpru až ke Kyjevu.

Raněfeudální východoslovanský stát, jehož zárodky se nepochybně utvářely ještě před příchodem Rossů – Rusů, tak vstupuje do dějin pod jejich jménem – Rus. Byl to stát, jehož nejvyšší vládnoucí vrstvu tvořili cizinci. Ti se však v dalších generacích asimilovali a splynuli s novým prostředím. Původní Rus-cizinec se stal Rusem-Slovanem. (Švankmajer, 2008: 11)

Vznikla tedy Kyjevská Rus, předchůdce Moskevské Rusi a ruského, ukrajinského a běloruského státu.

Od 13. století zároveň dochází k prvnímu kroku při vytváření ruské národní identity – k etnické diferenciaci východních Slovanů a odlišení Rusů od ostatních (východo)slovanských národů. (Švankmajer, 2008: 19)

4.2.2 Byzanc

Vliv byzantské říše v souvislosti s utvářením ruského státu a jeho identity byl zcela zásadní. Z důvodu obtížné dostupnosti jiných mocenských center, zejména těch ležících v západní Evropě, bylo napojení na Konstantinopol téměř jediné, o to však těsnější. (Švankmajer, 2008: 15)

Zpočátku bylo zejména obchodního charakteru, později částečně i vojenské a strategické. Díky tomuto napojení se také mj. v Rusku prosadila pravoslavná forma křesťanství.

---

⁶ Normanský kmen, pravděpodobně švédského původu.

Inspirativní byla Byzanc pro ruské vladaře také kvůli způsobu vlády, struktury byrokracie a zejména principu univerzální říše. (Knobloch, 2008: 186) Ten se jako tenká červená nit táhne celými ruskými dějinami, stejně jako touto statí.

Po vymanění se z mongolské nadvlády a zániku Byzantské říše se ruští vládci nechávají titulovat jako carové (císaři)⁷. Tím vyjadřovali kontinuitu a nástupnictví zaniklého byzantského impéria. (Knobloch, 2008: 96)

4.2.3 Mongolové

Třetí důležitou dějinnou okolností mající své důsledky až do dnešních dob jest ovládnutí velké části tehdejších ruských knížectví⁸ mongolskými kmeny z východu. To neznamenovalo ani tak násilné podrobení kulturní či náboženské, jako spíše uznání nadvlády Mongoly založené Zlaté Hordy a důsledné platby daní⁹. Přesto k značnému kulturnímu ovlivnění došlo, i když nebylo pravděpodobně chtěné, systematické a cílené. Jak už bylo naznačeno výše, důsledky byly přesto dalekosáhlé.

Cizí nadvláda znamenala pro Rusy uvědomění si důležitosti zajištění vlastní obrany. Pokud se nemá historie opakovat a Rusko být porobeno cizí mocností, musí si za každou cenu zajistit bezpečnost vlastního území. To v ruských podmínkách původně znamenalo to, co lze nazvat „obranou územní rozlehlostí“, tedy imperiální politikou směrem k přiléhajícím územím.¹⁰ S tím, že primárním důvodem není rozšíření např. surovinové základny či ovládnutí obchodu, ale připojení co největších územních celků za účelem obrany prostřednictvím využití přírodních podmínek – rozlehlých a neobydlených stepí a tajgy, pouze v krátké části roku sjízdných cest, tuhých zim, tedy v konečném důsledku ztížení logistiky případných nepřátelských válečných kampaní¹¹.

---

⁷ Ivan III. se roku 1472 oženil s neteří posledního byzantského císaře - Sofií Paleologovnou, nástupnictví tak bylo faktické. (Švankmajer, 2008: 39)

⁸ Již po rozpadu Kyjevské Rusi; v té době nebyla jednotlivá knížectví již spojena do souvislejšího celku jako v dobách Kyjevské Rusi, pomyslné těžiště se dalo vyzorovat v oblasti Moskevského knížectví, přímé mongolské nadvládě unikly městské státy Novgorod a Pskov.

⁹ Samozřejmě také kromě vyplnění mnoha měst a vysídlení slovanského obyvatelstva z jihovýchodních oblastí ruských knížectví. (Švankmajer, 2008: 22)

¹⁰ Srov. s Knobloch (2008: 238).

¹¹ Viz případy útoku Francie za N. Bonaparte a nacistického Německa a jeho spojenců za A. Hitlera.

Již v prvních letech po vymanění se z vlivu Zlaté Hordy proto nastává zápas o zabránění co největších území, která jsou místy téměř liduprázdná a neúrodná. Důsledkem je známý územní rozmach Ruska až do podoby, kdy ovládalo dokonce Aljašku. Tato snaha o připojení co největších celků měla za následek transformaci úsilí ze zajištění primární bezpečnosti na imperiální hrdost a otázku národní cti. To v konečném důsledku položilo základy úspěchu imperialismu a později nacionalismu v Rusku.

Zároveň akcent bezpečnosti na úkor osobní svobody¹² znamenal i ustálení těchto priorit v ruské společnosti, která se již pak za celou dobu svého vývoje z tohoto schématu nevymanila.

4.2.4 Ostatní cizí činitele vně Ruska

Je pochopitelné, že při své geografické poloze¹³ a později i rozloze bylo území Ruska vystaveno mnoha kulturním a etnickým vlivům nejen ze strany mongolských kmenů. Ještě v dobách Kyjevské Rusi útočily na obyvatelstvo a obchodní karavany v okolí Dněpru od jihovýchodu kočovní Pečeněhové, které se nakonec podařilo vojensky zpacifikovat¹⁴. V případě pozdějších nájездů Polovců z téhož směru tomu tak již nebylo¹⁵. (Švankmajer, 2008: 17, 19)

Oba tyto národy byly nomádského charakteru, svým způsobem trochu předzvěstí vpádu mongolského, proto snad můžeme některé vlivy z doby mongolské nadvlády nad Rusí přičíst i jim.

K dalším válečným kontaktům docházelo v průběhu historie se Švédskem, Řádem německých rytířů, Polskem a Litvou, Osmanskou říší, Velkou Británií, Francií, Německem, Rakouskem-Uherskem, Japonskem, kavkazskými a středoasijskými národy, Finskem a Afghánistánem.

---

¹² Typický i pro ostatní nomádské kmeny obecně, což bylo dáno pohybem ve stepích a organizací života (Knobloch, 2008: 26).

¹³ Jeho poloha se dá označit jako strategická, na křižovatce obchodních cest od Baltu k Černému moři i z východu na západ, tedy mezi Evropou a Asií.

¹⁴ Vojsko knížete Jaroslava Moudrého roku 1036.

¹⁵ To mělo za následek vysídlování obyvatelstva z jihovýchodních území a mj. přispělo i k rozpadu Kyjevské Rusi. Mongolští nájездníci později svým útokem přinutili Polovce spojit své síly s ruskými knížaty, svými bývalými nepřáteli, právě proti Mongolům. (Švankmajer, 2008: 21)

Kulturní vliv západní Evropy byl dlouho spíše sporadický a až do dob cara Petra Velikého byl omezen spíše na vymezování se vůči ní. To se týkalo zejména náboženských, resp. církevních záležitostí. Ty se ale promítaly i do běžného života, zejména v přístupu k cizincům (např. při přijímání velvyslanců) vyznávajících katolickou a protestantskou formu křesťanství. Tento přístup se vyznačoval jistou odtažitostí až pohrdáním. Po otevření se západním vlivům iniciovaném Petrem Velikým dochází k vyrovnání pozic a myšlenky ze západu již nejsou apriorně shazovány ze stolu¹⁶.

Důležitým vnějším činitelem na utváření ruské identity byla a do dnešních dnů zůstala Čína. Její význam se pochopitelně v různých dobách proměňoval. V současné době je Čína především demografickým konkurentem¹⁷ Hustě zalidněné (až přelidněné) regiony čínské sousedí s liduprázdnými oblastmi Ruska – jihovýchodní Sibiře, povodí Amuru apod. To již v současné době vyvolává poměrně značné tenze.

4.2.5 Etnické složení

Jak se ruský stát postupně rozrůstal, přibíral stále nová etnika a kultury¹⁸. Některé kultury dokonce již za jeho existence nově vznikly¹⁹. V poslední fázi carského Ruska v něm žilo přes sto různých národů, a to jak vyspělých na západě (např. Poláci, Němci, Litevci), tak některých takřka na úrovni doby kamenné (Sibiř, Kamčatka - např. Čukčové, Ketové aj.).

Některé národy a etnika se do dějin Ruska a vývoje společnosti zapsaly významněji, některé naopak méně. Postihnout všechny tyto vlivy není v rozsahu této práce zcela možné, proto uvedme alespoň stručně procentuelní zastoupení ruského obyvatelstva. To totiž s rozšiřováním území logicky neustále klesalo.

---

¹⁶ Více o tomto tématu v kapitole 4.2.6 Zapadnictví a slavjanofilství.

¹⁷ Navzdory spolupráci v oblasti vojenské či politické, např. v Radě bezpečnosti OSN.

¹⁸ Denně se až do konce 19. století rozrůstalo v průměru o 90 km². (Švankmajer, 2008: 43)

¹⁹ Příkladem takového etnika či kultury (jejich statut je stále nejasný, mimo veškeré šablony) jsou dozajista kozáci. Jejich geneze je spojena s usazováním kočovných kmenů a nevolnických uprchlíků ve stepních oblastech v povodích řek Dněpru a Donu. Část z nich se podílela na ostře hranic (s Polskem a Tureckem), v jiné době na proticarských i protibolševických povstáních. Z velké části se zapojili i do pravidelné armády, čímž se rozšířilo pole jejich působnosti po celém Rusku až na Dálný východ. Za bolševické vlády však byli dále přesouváni, za Gorbačevovy přestrojky se pak začali vracet do míst původních osídlení, zejména však na Krym, kde dnes tvoří významnou menšinu.

Jestliže v roce 1719 tvořilo zhruba 71 %, v roce 1795 pak 53 % a v roce 1897 dokonce 44,3 %. V témže roce bylo Ukrajinců na ruském území 17,8 %, Bělorusů 4,7 % a Poláků 6,3 %. Zbývajících zhruba 30 % tvořily *islámské národy v Povolží a na jihu evropského Ruska (Tataři a Kalmykové, dědici Zlaté Hordy), na Kavkaze a ve Střední Asii, početná sibiřská etnika mezi Uralem a Pacifikem, východoevropské národy mezi Baltem a Černým mořem na západě říše a ještě nomádské kmeny v okolí kaspického moře a ve Střední Asii.* (Veber, 2008: 281, 311-312)

Je tedy zřejmé, že Rusko bylo dlouhou dobu své existence mnohonárodnostním státem, ve kterém však etnických Rusů nebyla ani polovina. To je pro soudobé studium ruského vnímání vlastní národnosti a historické role národa důležitý poznatek, neboť zrovna tato skutečnost pravděpodobně část tohoto vnímání formovala.

Pro úplnost dodejme, že tento poměr se začal opět měnit ve 20. století v souvislosti se všeobecným demografickým boomem, způsobeným „opožděným“ příchodem průmyslové revoluce do Ruska.²⁰ Duncan (2000: 131) uvádí, že v roce 1989 dosáhlo početní zastoupení ruské populace v RSFSR 81,5 %.

4.2.6 Zapadnictví, slavjanofilství, asianismus a eurasianismus

Již od počátků existence Moskevské Rusi bylo několik cest budoucího vývoje, kterými bylo možné směřovat. Pro zjednodušení je můžeme jako jakousi paralelu rozdělit na tři hlavní – západní (zapadnictví), střední (slavjanofilství) a východní (asijskou, eurasijskou). Tyto cesty v podstatě odrážely směry vlivů, které na Rusko působily. Byly po dlouho dobu spíše podvědomé, či lépe řečeno pod povrchem a jejich existence se na světlo dostávala spíše mezi řádky, např. při příležitosti konkrétních událostí typu likvidace „autonomie“ Novgorodu a Pskova²¹ či kritika některými cary zavádě-

---

²⁰ Původně bylo početní zastoupení Rusů oproti jiným národům větší na venkově než ve městech. (Veber, 2008: 283) Nástup těžkého průmyslu na přelomu 19. a 20. století však znamenal také nástup urbanizace. Poměr ruského etnika ve městech se tímto zvýšil a umožnil tak později celkově přechýlit ostatní národy.

²¹ Na konci 15. století a začátku 16. století se odehrával boj o přežití městských republik Novgorodu a Pskova, které byly svým zřízením zcela odlišné od knížectví kyjevské éry i moskevského státu. Byly sice oficiálně pod patronátem zmíněných celků, nicméně zachovávaly si širokou autonomii a i díky čilému obchodu s hanzovními městy v západní Evropě se svými relativně rozvinutějšími demokratickými principy více podobaly jim než „zaostalým“ knížectvím ruským. (Švankmajer, 2008: 25-28)

ného prušáckého způsobu řízení armády. Teprve s příchodem 19. století bylo o těchto směrech v rámci akademických debat diskutováno, byly popsány a pojmenovány. Dejme tedy nyní prostor docentu Veberovi, který tuto historickou debatu spolu s T. G. Masarykem vystihuje jasně a výstižně:

Od čtyřicátých let 19. století dostává tento spor²² podobu střetnutí ‚západníků‘ (...) a ‚slavjanofilů‘ (...). Jeho podstatu vyjádřil ve zkratce T. G. Masaryk: ‚Západníci věří v ideály evropské, slavjanofilové věří v Rusko‘. Nebo řečeno jinak – západníci hledali to, co mělo a má Rusko s Evropou společné, zatímco slavjanofilové zdůrazňovali naopak to, čím se Rusko od Evropy liší. (Veber, 2008: 272)

Třetí cestu lze nazvat jako cestu východní, nebo také asijskou., která čerpá inspiraci pro Rusko především v jeho asijské části. Zdůrazňuje asijskou složku ruského vývoje a promítá čistě orientální schémata do těch ruských. Je pochopitelné, že tento směr vidění a směřování Ruska. byl ze všech popsanych pro oficiální místa v Rusku převážnou dobu nejméně žádoucí a podporovaný, neboť byl často spojován s mongolským elementem a tím pádem také nevybíravým stylem vlády a boje, což vlastně znamenalo, že je tento styl Rusům vlastní. Dlužno dodat, že i mezi inteligencí byl tento směr marginální a je více akcentován až v pracích moderních a častěji neruských autorů, jako např. v případě E. Knoblocha²³.

Ve 20. letech 20. století byl vytvořen koncept eurasianismu.²⁴ Ten se liší od všech předešlých, nicméně nejbliže má asi k slavjanofilství. Jeho základem je teze, že se ruský národ zakládá na dvojí etnické bázi – slovanské a turkické, a nenáleží tedy ani k Západu, ani Východu. Proto musí hledat vlastní, novou cestu. Jedná se však zejména

---

²² Jedná se o odkaz na dobu cara Alexandra ve druhé polovině 17. stol., kdy probíhal boj ‚starého s novým‘, spor o nedotknutelnost ‚odkazu předků‘, či naopak o nezbytnost reform. (Veber, 2008: 272)

²³ Z tohoto úhlu pohledu pojímá vyčerpávajícím způsobem ruskou historii publikace E. Knoblocha, Nomádi a Rusové: Asijské vlivy v ruských dějinách, ze které i já v mnoha úvahách čerpám.

²⁴ S tímto pohledem na Rusko se ztotožňuji i já. V rámci tohoto diskurzu lze totiž i lépe pochopit některé jevy v ruské společnosti, včetně xenofobie. Rusko nikdy nebylo ani čistě „evropské“, ani „orientální“, ale „své“. V průběhu většiny doby své existence zažívalo pocit ohrožení téměř ze všech světových stran – západu, jihu i východu. To se projevuje i ve vnímání „cizího prvku“ a priori xenofobním způsobem. Tzn. že co není „ruské“, musí být zákonitě „evropské, americké, orientální, islámské“ apod., a je to podsouváno původní, etablované kultuře. Pokud tuto konstrukci v duchu této logiky rozvedeme dále, pak co není ruské, může být potenciálně nebezpečné, a nabourávající zavedený pořádek.

o geopolitický koncept, využívaný k obhajobě imperialistické politiky za SSSR i k obhajobě současné ruské zahraniční politiky. (Laryš, 2008: online) V praktické politice prvky eurasianismu akcentoval např. V. I. Lenin.

Na eurasianismus pak částečně navázal neoeurasianismus. Jeho nejvýznamnějším teoretikem je již dvacet let A. Dugin. Čelným představitelem neoeurasianismu je v současnosti V. Putin. To není náhoda, neboť Laryš (tamtéž) k tomu dodává:

Vliv tohoto směru netkví ve volebních výsledcích či v početní síle přívrženců, nýbrž ve vlivu neoeurasianistů na politický systém a vládnoucí elity. Dugin je poradcem Dumy pro geopolitické záležitosti a autorem mnoha učebnic a publikací. Bývá dokonce považován za jednoho z hlavních ideologů proprezidentské strany Jednotné Rusko.

4.3 Vládci a způsoby vlády

Následující podkapitola se věnuje tématu vlivů na ruskou společnost, které jsou z větší míry výsledkem záměrné či nezáměrné vládní politiky a s ní souvisejících konsekvencí. Jak již bylo naznačeno v úvodu předchozí podkapitoly, některé tyto vlivy či jejich původci mohou částečně splývat, a proto se objevují v obou podkapitolách.

4.3.1 Varjagové

Příchod a vláda Varjagů znamenala fakt, že vládnoucí elitou se na Kyjevské Rusi stali příslušníci cizích kmenů. Z dnešního pohledu se však zdá, že příliš velký vliv na utváření ruského národního povědomí nemělo, navzdory zmínce ve starých letopisech (Něstorovy letopisy²⁵) o neschopnosti slovanských kmenů vládnout si sami. (Švankmajer, 2008: 11-12)

Varjagové velice záhy s místním obyvatelstvem asimilovali²⁶. (Knobloch, 2008: 37) Z historického hlediska proto tím nejzásadnějším asi zůstane založení vládnoucí dynastie Rjurikovců.

To však neznamená, že by varjažský element nebyl bez konotací se současností. Jejich doba, kultura a koneckonců i možnost genetického propojení s ruským národem v mnohém inspiruje různé neonacistické subjekty nejen v Rusku, ale také na Ukrajině.

---

²⁵ Z nich vychází tzv. Normanská teorie vzniku ruského státu, více viz Švankmajer (2008: 11-12).

²⁶ To lze mj. dovodit častým výskytem poruštěných normanských jmen – Igor, Vladimír atd.

Dle mého názoru se však jedná spíše o potřebu identifikace, nalezení „ne-zjevné“ symboliky (tedy té, která dává dostatečně najevo příslušnost ke skupině soukmenovců, ale není trestná či elementárně známá ve zbytku společnosti) a nutnosti nalézt společný element s tradičním německým nacistickým mysticismem a severskou mytologií²⁷, k němuž se řada subjektů hlásí a které by bez nalezení těchto podobností byly v kontextu historie Velké vlastenecké války odsouzeny k absenci legitimacy.

4.3.2 Mongolové

Význam mongolské nadvlády lze vysledovat v oblasti jak vnějších vlivů, jako element, který silou ovládl určité území, tak je možné ho identifikovat i jako inspiraci způsobu vlády. Proto je vhodné o tomto období pojednávat v rámci dvou různých podkapitol.

Zlatá Horda byl útvar, který nevznikl konkrétní potřebou společnosti, ale byl naopak vytvořen násilně a nesourodě – spojoval kočovné kmeny a malé národy stejně jako kulturně a ekonomicky velmi vyspělé oblasti a civilizace²⁸. Ekonomická síla nebyla způsobena konstruktivním hospodářským vývojem, ale využíváním (až zneužíváním) oblastí, jež si podrobil. Násilnický styl vládnutí i jednání, silového vymáhání práva atd. přešel z vládnoucí elity i na původní (ruské) společenské struktury, kde se udržel dlouho po rozpadu Zlaté Hordy. (Švankmajer, 2008: 22-23)

Toto období mělo důsledky i v jiných oblastech, zejména co se týče politických představ ruské elity i části společnosti o svobodě, bezpečnosti a postavení jednotlivce. Všeobecně pak znamenalo posun Rusi ze Západu na Východ, a také kulturní a hospodářský krok vzad.

To klíčové pro dnešní dobu je však třeba hledat ještě hlouběji mezi řádky – mongolská nadvláda výrazně prohloubila princip univerzální říše, v mnohém na Rusi převzatý z Byzance (ovšem do té doby více v náboženském myšlení). (Knobloch, 2008: 186)

Podstatou univerzální říše je fakt, že vláda je bohem svěřena panovníkovi, a pro-

---

²⁷ Viz např. Laryš (2006: online).

²⁸ Např. Chorezm, oblast nacházející se na dolním toku řeky Amudarji, před dobytím Mongoly centrum Chorezmské říše.

tože bohovi patří půda i lidé (protože je jejich stvořitelem), patří i panovníkovi. V konečném důsledku platí, že panovník rovná se nejvyšší autorita čili „bůh na zemi“.
(Knobloch, 2008: 41)

To je chápání světa, které Rusko ovlivňuje dodnes, tedy tradice silného centralizovaného státu, s koncentrací moci v podobě osvětlené entity (panovníka, vůdce, případně politické strany nebo mocenského uskupení atd.). Z principu univerzální říše vycházejí i odpovědi na otázky na ose jedinec-společnost. Je patrné, že v tomto kontextu je „pravda“ na straně společnosti, na úkor jedince.²⁹

Nutno podotknout, že podle E. Knoblocha byl nomádský element v rané východoslovanské společnosti přirozeně přítomný dávno před příchodem Mongolů, a proto některé atributy nomádského života převzaté Rusy mohly být u nich přítomny již přirozeně.

4.3.3 Ivan IV. Hrozný a opričnina

Vláda Ivana IV. znamenala určitý předěl v dosavadních způsobech správy země. Přestože i před jeho nástupem k moci byl obvyklý tvrdý boj o pozice, zejména mezi bojarskými rody, do doby jeho vlády spadá systematická likvidace potenciální opozice a celkového postavení šlechty (a církve) vůči vladaři. (Švankmajer, 2008: 44-55) Tím de facto vznikl systém správy země založený na autokracii, samovládě vládce bez potřeby konzultací vládních záležitostí s kýmkoliv jiným.

Obrazně řečeno tak byla dokončena práce Zlaté Hordy na vštípení principů univerzální říše. Období opričniny³⁰ lze také s jistou nadsázkou pokládat za předzvěst stalinistického státního teroru.³¹ Ivan IV. tak svou vládou upevnil dojem přirozenosti a legitimacy nevybíravých silových prostředků nejen ve své době, ale i směrem do budoucna.

---

²⁹ Srov. s Knobloch (2008: 121).

³⁰ Pojem opričnina je vykládán různě, zejména ruskými historiky. Ať už je považována za *policejní sbor určený k boji proti opozici a velezradě* nebo *úmyslný či podvědomý carův záměr, kterým chtěl zničit princip dědičného vlastnictví půdy a oživit osobní svazek mezi carem a jeho poddanými*. (Knobloch, 2008: 154)

³¹ J. V. Stalin se na Ivana IV. v mnohém odvolával a za jeho vlády docházelo k přehodnocení oficiálních stanovisek na jeho dobu. (Švankmajer, 2008: 55-56)

4.3.4 Samoděržavné Rusko

Doba samoděržaví, kterou lze nazvat také dobou oficiálního imperialismu, zahrnovala střídání otevřenějších období spojených s reformami s návraty k ruským konzervativním kořenům.

Toto období bylo z časového hlediska také tím nejdelším, nejsveřepěji tak upevnilo v ruské společnosti ideu toho, že nebýt zapojen do věcí veřejných je standard a že panovník „to umí a udělá mnohem lépe než ostatní“. Je však třeba říci, že běžný obyvatel Ruska, čili rolník, ani neměl ambice a možnosti se do politických záležitostí a debat zapojovat.

Počátky nacionalismu

V této éře byly také položeny základy nacionalismu. Vláda Kateřiny II. potřebovala podporu obyvatelstva v probíhajících válečných konfliktech. Tyto konflikty interpretovala mj. i jako „boj za Svatou Rus“.³² Cílem bylo vytvořit pocit národní semknutosti. Stejně tak následné boje proti revoluční Francii a porážka N. Bonaparte byly podobným příkladem.

Francouzská revoluce však přinesla ještě jeden aspekt. Pro určitý okruh elit – děkabristické hnutí – se stala nejvyšší hodnotou služba Vlasti a Národu – na rozdíl od monarchismu a jím reprezentovaným carem. Toto hnutí tak bylo jedním z hlavních kroků ve vývoji ruského nacionalismu či národního uvědomění, přestože zůstalo jen záležitostí vojenských elit a bylo nesmlouvavě potlačeno. (Švankmajer, 2008: 236-240)

Další etapou osvojování nacionalismu ruskou společností byla oficiální politika Mikuláše I., pomocí které se snažil eliminovat případné západní vlivy rozmáhající se v Rusku (zejména po likvidaci děkabristického hnutí). Tuto politiku shrnul ministr osvěty carské vlády Sergej Uvarov třemi slovy: pravoslaví - samoděržaví - národnost (ve smyslu vlastenectví). (Duncan, 2000: 18)

Krom jiného přinesla tato politika vznik nové tajné policie, cenzuru a oficiální xenofobní rétoriku vůči Západu. (Švankmajer, 2008: 250)

---

³² Srov. s Duncan (2008: 16).

Antisemitismus

S dobou samoděržaví je stejně jako nacionalismus spojen základ antisemitismu v Rusku.

Podle Švankmajera (2008: 274-275) se Židé dostali do Ruska až s dělením a zábo-rem Polska, a také jich většina i později na jeho území sídlila. Byli považováni za „cizí příslušníky“ a podobně jako v jiných zemích v té době byli v podřízeném postavení. Antisemitské vášně v Rusku rozpoutalo obvinění ruských Židů z atentátu na cara Alexandra II., které provázely masové pogromy (1881-1882). Další větší pogromy se uskutečnily roku 1903 a 1907.³³

Dále Švankmajer (tamtéž) uvádí, že antisemitské násilí rozpoutávaly především ultrapravicové spolky a nacionalistické svazy. Jejich programem byla podpora carské vlády, a jejich nezákonná činnost jim procházela právě s jejím souhlasem.

Jednou z organizací vyznávajících politicky a sociálně motivované násilí vůči Židům byl Svaz ruského lidu pod hlavičkou vícera podobných organizací s názvem Černá sotňa. Ke Svazu se kromě jiných připojil i sám car Mikuláš II. a několik církevních hodnostářů, aby tím podpořili probíhající pogromy. (Duncan, 2000: 42) Černá sotňa také běžně užívala v té době rozšířené a populární heslo „Bij Žida, zachráníš Rusko“. (Shenfield, 2001: 31)

Shenfield (tamtéž: 26) také považuje Černou sotňu za proto-fašistický subjekt.

Na její tradici se později odvolávaly další subjekty, například Pamjať (viz kapitola 7 Radikální nacionalistické skupiny) v 80. letech 20. století.

4.3.5 Sovětské Rusko a Sovětský svaz

Přestože se v roce 1917 změnil systém vlády, nezměnila se podstata vztahu běžných lidí, zejména rolnictva a dělnictva, ale částečně i inteligence, k moci. Stále, stejně jako za dob absolutní monarchie, měl nad nimi moc někdo jiný než oni sami. Mnoho aspektů se naopak ještě více prohloubilo. To je patrné např. ve vztahu k cizincům pobývajícím v té době v SSSR. V podstatě téměř každý cizinec byl pokládán automaticky

---

³³ Slovo pogrom je dokonce celosvětově převzato z ruského jazyka. (Laryš, 2006: online)

za špiona, v době po roce 1917 ještě mnohem více než za carismu. (Knobloch, 2008: 238)

Tento zvláštní druh xenofobie byl způsoben prioritizací bezpečnosti a z ní plynoucí militarizace společnosti, která ostatně znamenala, že bedlivě sledováni nebyli jen cizinci. Nový režim cítil strach z nepřátel vnitřních i vnějších³⁴, a tak těmto podmínkám přizpůsoboval společnost. Možná byl tento trend zčásti zapříčiněn i tradičním ruským mesianismem³⁵, kdy komunistická ideologie byla bolševiky (alespoň zpočátku) vykládána jako jediný správný řád³⁶, který spasí nejen Rusko, ale celý (kapitalistický) svět. Ve světle této logiky je jasné, že okolní svět, tedy ne-socialistické státy, byl jakýkoliv, jen ne dobrý. Bez obalu řečeno – zkažený. Souboj o to, které ekonomické a společenské zřízení je lepší, byl v SSSR pojímán velice vážně.

Propagandisticky pojaté a systematicky negativní informování o kapitalistickém zahraničí tak nemohlo mít jiný dopad, než zvýšení míry xenofobie ve společnosti. (Brooks, 1992: 1434, 1438)

Režim SSSR nepředstavoval fanatismus nacionalistický, ale ideologický³⁷. Přestože se vůči nacionalismu oficiálně vymezoval, svou praktickou politikou mezinárodnostní netoleranci a nacionalismu v Rusku přispěl významnou měrou. (Kysučan, 2009)

Samostatnou kapitolou pak byla dílčí národnostní politika v jednotlivých státech SSSR, včetně RSFSR. Ta spočívala především v jisté nekonzistenci a rozháranosti, kdy v určitých obdobích došlo k utužování závislosti menších států SSSR a autonomních republik RSFSR, aby zase v dalším období došlo k uvolnění a zvýšení pravomocí těchto menších subjektů. Tento nekonzistentní přístup měl za následek nejasné postavení

---

³⁴ Srov. s Service (2006: 32).

³⁵ O ruském sklonu k mesianismu více v kapitole 6 Vztah ruské společnosti, politiky a náboženství.

³⁶ Zde je patrná paralela s pravoslávím, které používá podobnou logiku.

³⁷ Můžeme ho nazvat např. skrytý nacionalismus, resp. nacionalismus povýšený na multinacionalismus (systém více národů proti jinému systému národů).

národů v rámci celého státu a z toho vyplývající neustálé národnostní pnutí, které však bylo díky silnému státnímu aparátu až do poloviny 80. let víceméně pod pokličkou³⁸.

4.3.6 Ruská federace – kapitalistické Rusko

Konec sovětské éry znamenal obrazně řečeno cosi jako velký třesk. Situaci, se kterou málokdo počítal, a jen někdo dokázal využít výhod, které přinesla. Dle mého soudu můžeme rozpad SSSR a vznik nového státního zřízení přirovnat k balónku, který se tak dlouho nafukuje, až jednou musí prasknout. Čím více nafouklý praskne, tím větší hlukový efekt vytvoří. A zbude po něm prostorové prázdno. To prázdno mohou být v přeneseném významu slova jistoty, které byly nezpochybnitelné, a najednou zmizely. Stejně jako systém pravidel, zákonů a vztahů. Zjednodušeně řečeno – chaos.

Období od vzniku Ruské federace do současnosti lze rozdělit na dvě poněkud odlišné části – dobu vlády Borise Jelcina a dobu jeho nástupce Vladimíra Putina. Zatímco za Jelcinovy éry čekal Rusko ekonomický propad, ztráta hodnot a iluzí, Putin měl čas změny v ruské společnosti analyzovat a nabídnout jí to, po čem toužila. Tedy ony ztracené hodnoty, iluze i relativní ekonomickou sílu a životní úroveň. Obě éry byly poznamenány těmi předcházejícími, zejména v otázkách bezpečnosti a svobody a s ní související odpovědnosti. Společnost za Jelcina zjistila, že není schopna s nově nabytou svobodou zacházet. Také si znovu uvědomila, že více svobody znamená méně bezpečnosti. Reakcí proto bylo vítězství Putinovy koncepce vlády silné ruky, volby bezpečnosti a stability na úkor svobody.

---

³⁸ Příkladem může být oblast Náhorního Karabachu, kde právě v té době, mj. i kvůli uvolněnější rétorice z Moskvy, začaly vypukat vážnější konflikty mezi Armény a Azery, které na začátku 90. let přerostly v otevřenou válku.

5 Rusko a imperialismus

Jedním z ideových předpolí současné vysoké míry nacionalismu v ruské společnosti a s ním spojených projevů je hluboce zakořeněný imperialismus. Hluboce proto, že se s ním neztotožňuje jen společenská a ideová elita, ale také běžné obyvatelstvo (lze říci poněkud anachronicky – masa). Na rozdíl od jiných myšlenek, které nakonec vždy zůstaly výrazněji uchyceny jen mezi elitou (např. prozápadní životní styl za Petra I., rozdělení a rozlišování zapadnictví a slavjanofilství apod.), určitý imperialistický náhled na dějiny i současnost je dnes velké části Rusů tak trochu vlastní.

Při zkoumání tohoto fenoménu je však alespoň zčásti potřebný určitý odstup od tradičního diskurzu, ve kterém je většina debat našeho („západoevropského, atlantického“) civilizačního okruhu vedena. V rámci tohoto diskurzu lze totiž jen deskriptivně pojmenovat to, co je zřejmé na první pohled, tedy hlavní minulé i současné skutečnosti. Nelze se však již tímto přístupem dobrat kořenům a náladám, které jsou pod povrchem a nelze je poznat jinak, než snahou vžít se do pocitů běžného obyvatele Ruska. Tedy použít na tuto problematiku zcela cíleně diskurz, který lze s určitou nadsázkou označit jako ruský. Pro komplexní vysvětlení a pochopení jsou však potřeba oba zmíněné přístupy. Ani jeden totiž není bezezbytku „správný“, nebo „špatný“.

Zásadní myšlenkou této kapitoly je uvědomění, že z ruského pohledu mohou a dokonce vypadají dějiny i současnost jinak. A pro důsledek současné společenské atmosféry (zvýšené národní cítění, ať už je jím cokoliv) není podstatná historiografická správnost a korektnost, ale převažující, i když občas poněkud zkreslený, pohled běžného ruského občana.³⁹

5.1 Tradiční – „západní“ pohled na ruský imperialismus

V této podkapitole však nejprve shrňme, jaký je ten v západní Evropě lépe známý souhrn důvodů, proč Rusko usilovalo (usiluje?) o post imperiální mocnosti.

---

³⁹ V této souvislosti se hodí uvést příklad federálního vzdělávacího patriotistického programu zaváděného na ruských školách v letech 2006 až 2010, který měl zvýšit národní povědomí a prohloubit vlastenecký vztah k zemi u nejmladších občanů. (Blum, 2006: online)

5.1.1 Usilování o politickou podporu

Jeden z mnoha důvodů, proč Rusko toužilo ovládat co největší území, mohl být zapříčiněn snahou vládnoucích dynastií, aby si udržely dosavadní podporu. Zejména v obdobích, které byly pro absolutistickou monarchii rizikem z hlediska revolučních zvratů v některých zemích západní Evropy (Francie), mohl tento moment nabývat zásadního významu. Eventuelně i v případě jiných vládních krizí, tak jak to známe i z jiných zemí. (Švankmajer, 2008: 211-214)

Zjednodušeně řečeno, snad skoro v každé zemi je rozšíření území považováno za úspěch, a který je dobrou vizitkou vlády. Je bráno jako potvrzení mezinárodní prestiže a do jisté míry také otázkou národní cti. Není důvod domnívat se, že by tomu v Rusku mělo být jinak. S územní rozlehlostí pochopitelně tato prestiž a sebevědomí stoupají.

5.1.2 Vojenská strategie

Praktickou stránkou fenoménu imperialismu byla vojenská strategie, kdy ovládnutí určitých území mohlo přinášet velkou výhodu pro další expanzi nebo naopak obranu. Příkladem může být zásadní význam Krymského poloostrova, i s jeho přístavy, pevnostmi a základnami. Dalším příkladem je Kavkaz, který jakožto horský masiv umožňoval zcela ideální obranu před blízkou a často zneprátenou Osmanskou říší. Pobřeží Dálného východu s přístavy mj. umožňuje provoz Tichomořské flotily a regionální konkurenci Japonsku.

5.1.3 Preference ruské národnosti v SSSR

V dobách Sovětského svazu se imperialistická politika projevovala zejména v rámci vzdělávacího systému a kultury, kdy jednoznačně preferovaným jazykem byla ruština. Důsledkem toho bylo jakési podprahové, neoficiálně uznané pasování Rusů do role vedoucího národa celého SSSR (nepočítáme-li určité období Stalinovy vlády, kdy tato preference dokonce byla oficiálně vyhlášena a uznávána). Dále docházelo k masivnímu osidlování ostatních sovětských zemí ruským etnikem, které záhy přebíralo hlavní politické i jiné správní funkce v dotyčné oblasti.

Důsledek tohoto procesu byl ten, že Rusové Sovětský svaz považovali zejména za „svůj“ stát. Proto u nich také došlo v největší míře k frustraci z rozpadu impéria. (Kysučan, 2009)

5.1.4 Suroviny

Zajímavým tématem jsou suroviny, které se z dnešního pohledu mohou zdát jako jeden z klíčových důvodů masivní územní expanze. V časově příslušných obdobích však otázka surovin byla marginální, protože Rusko tehdy ještě nemělo takřka vůbec vyvinutý průmysl, a o nalezištích cenných surovin se vláda v Moskvě dozvíдалa se zpožděním mnoha desítek let od ovládnutí území, příp. tyto suroviny tehdy ještě neměly velkého významu.⁴⁰

5.2 Ruské vnímání vlastní imperialistické politiky

Mnoho z toho, co tvoří obsahově část této kapitoly, již bylo v jiném kontextu a jiným způsobem vyjádřeno v předchozích pasážích mé práce. Jde o způsob, jakým interpretuje dějiny i současnost většinová ruská společnost. Přesto již uskutečněný dějinný exkurz je vhodné doplnit současnými souvislostmi.

5.2.1 Inverzní pohled

Z dějinného hlediska je nejvýznamnější následující moment: Rusko bylo ve své historii ovládáno cizí a cizorodou mocí, a to na jeho další politice zanechalo následky v podobě nezbytnosti územní expanze. V soudobé ruské společnosti je tato teze poměrně silně akceptovaná, slouží jí v podstatě jako „omluva“ dobovačné politiky, v duchu logiky – když nezlikviduji byť jen potenciální nebezpečí, může v blízké či pozdější budoucnosti zlikvidovat ono mne. To je dost důležité, protože tímto se z útočnicka-agresora stává (potenciální) oběť.⁴¹ To je diskurz, kterým Rusko nahlíželo a nahlíží své dějiny, včetně těch současných.

---

⁴⁰ V souvislosti s tímto faktem nelze nezmínit odprodání Aljašky Spojeným státům americkým za poměrně nízkou cenu, a to mj. z důvodů uvedených v předmětném odstavci.

⁴¹ Opět v této souvislosti je třeba upozornit, že faktická, historiografická, logická či mezinárodně právní správnost této myšlenky je vedlejší, neboť podstatné je, jak je tento fakt vnímán z ruského pohledu. Jednodušeji řečeno - je možné o případném napadení a porušení mezinárodního práva či legitimacy vést spor, dokonce je možné tuto celou záležitost i relativizovat. Proto ani není třeba tento případný rozpor na tomto místě diskutovat.

5.2.2 Chaos versus pořádek

Druhým momentem je vnímání pojmu chaosu a pořádku, kdy tyto pojmy v ruské mysli získávají konkrétní dobové vyjádření. Pochopení tohoto vnímání je pro vysvětlení „po-rozpadové frustrace“ ruské společnosti naprosto nezbytné. Jakousi dobovou konkretizací představy nebo hodnoty „pořádku“ je doba samoděržavného impéria a potom také doba SSSR druhé poloviny 20. století (dlouhodobý vnitropolitický klid, jistota, jasný žebříček hodnot). Naopak vyjádřením „chaosu“ jsou velké dějinné přerody – období bolševického puče a následující občanské války, a již zmíněný rozpad SSSR, potažmo celého východního bloku (konflikty uvnitř území i na hranicích, nejistota, ztráta hodnot).

Pokud výše vyřčené shrneme, pak praktikování politiky s atributy imperialismu přináší ruské společnosti upokojení z vládnoucího pořádku jakožto výrazně preferované a stoletími prověřené hodnoty.

Naopak doba rezignace na politiku s imperiálními rysy a také doba společenských převratů s nejasnou preferencí hodnot či dokonce jejich zhroucením je vnímána jako v dlouhodobé perspektivě anomálie a přechodná nepřístojnost, kterou lze postupem času překonat. Jak jinak – tvrdší a důraznější vnitro- i mezinárodně politickou linií. Je zřejmé, že již tato logika uvažování v sobě nese jisté fašizující rysy.

5.2.3 Územní nároky

V ruském diskurzu vnímání praktické geopolitiky není nepodstatnou otázkou záležitost územních nároků. Ty jsou většinou v ruské historiografii zdůvodněny jako legitimní, a jako legitimní jsou i většinovou společností přijímány. Např. poloostrov Krym mnohdy není považován ani za oblast tzv. blízkého zahraničí⁴², jako je tomu v případě jižního Kavkazu a střední Asie, ale za území bytostně náležející Rusku. Podobně je např. i odprodej Aljašky USA v 19. století často označován jako vynucený.

---

⁴² Pod pojmem blízké zahraničí se nejčastěji myslí bývalé členské státy SSSR vně Ruska, na které si Rusko vyhrazuje mít určitý vliv. Typicky se jedná o oblasti střední Asie, jižního Kavkazu a státy východní Evropy – Moldávie, Ukrajina, Bělorusko. Naopak se z tohoto zahraničněpolitického konceptu v průběhu 90. let vymanily pobaltské republiky.

Změnou geopolitické situace se také strategické vlastnictví kosmodromu Bajkonur změnilo v „ponižující“ pronájem.⁴³

5.2.4 Mesianismus

Opět v souvislosti s otázkou postavení Ruska a Rusů ve světě se často zmiňuje silná mesianistická tradice, o které však bude podrobněji řeč v následující kapitole. V jejím kontextu však stojí za zmínku postřeh, že v Rusku dříve než v jiných zemích od 90. let docházelo k tomu, co já nazývám „únavou z globalizace“ způsobenou kulturní sebereflexí společnosti.⁴⁴ Respektive k této sebereflexi nedošlo u většinové společnosti, ale na úrovni politických a intelektuálních debat a v národoveckých a církevních kruzích.⁴⁵ Každopádně znamenala návrat k úvahám o povaze ruství a identity. (Duncan, 2000: 133, 148)

5.2.5 Ruská komparace se západní Evropou

Poslední situací, které se dostává odlišné a možná kontroverzní interpretace, je hodnocení dějin a současnosti západní Evropy. Ta byla Rusku po rozpadu SSSR dávana za vzor, a to se ho za doby Jelcina snažilo až do ekonomické krize 1997 držet. To se však ukázalo jako nepřilíš úspěšná cesta. Od té doby se oficiální ruská politika a částečně i společnost proti tomuto konceptu vymezuje. (Duncan, 2000: 131, 146-148)

Za Putinovy vlády došlo dokonce k tomu, že se tento pohled zcela otočil a západní Evropa je dnes spíše terčem posměchu a ukázkou neúspěchu. Ten je z tohoto úhlu pohledu primárně zapříčiněn mj. hodnotami, které západní Evropa, alespoň oficiálně, vyznává – svoboda slova, multikulturalismus, „demokracie“. Sekundárně jsou příčinou důsledky této politiky – rozhádanost a nejednost evropských států jako celku

---

⁴³ Více informací o současných ruských zájmech v blízkém zahraničí lze nalézt v publikaci *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském protoru* (Kuchyňková-Šmíd, 2006).

⁴⁴ Ta byla dle mého soudu zapříčiněna několika faktory, které se navzájem podporovaly. Šlo zejména o to, že jakožto národ početný, byli Rusové vždy i dostatečně sebevědomí, aby si dokázali uvědomovat svoji jinakost (čti výjimečnost) od euroatlantické kultury. Druhým aspektem bylo to, že Rusko bylo (a je) strukturou ekonomiky rozvojová země, a po změně režimu došlo v oblasti příjmů k rozevření nůžek. Tím bylo umožněno mnohem lépe odlišit typicky ruské zvyklosti, chování a vlivy od těch importovaných. Byl vidět kontrast mezi západním a domácím zbožím, mezi tím „luxusním“ a „obyčejným“.

⁴⁵ Tato nepřenositelnost tezí a myšlenek z politických, duchovních a intelektuálních elit na většinovou společnost je pozorovatelná již v průběhu ruských dějin dávno před začátkem 20. století, a je tak pro Rusko svým způsobem typická.

a problematika menšin, které začínají kulturně válcovat původní obyvatelstvo.⁴⁶ Zmíněné nejednotnosti západní Evropy pak ruská vláda využívá i v praktické mezinárodní politice, a ještě více tak domácímu obyvatelstvu demonstruje neúspěch evropského konceptu a naopak výhody důrazu na vládu silné ruky a nutnosti určitého řádu.

---

⁴⁶ Arabské národnosti ve Francii, Turci v Německu atd.

6 Vztah ruské společnosti, politiky a náboženství

Cílem této kapitoly je popsat aktuální vztah mezi hlavními subjekty či elementy dávající výslednici současným trendům v Rusku.

Formování společnosti na základě vládní politiky či náboženství není předmětem výrazných vědeckých disputací a lze ho brát jako základní východisko. Mnohem zajímavější však je, pokud na sebe tyto tři síly působí navzájem, resp. je-li nějakým způsobem politika propojena s náboženstvím.

6.1 Historická tradice spojení politiky a náboženství

Pravoslaví už příčinami a způsobem svého vzniku nese v sobě prvky vsugerované (samozvané) výjimečnosti. Tyto prvky hrají i dnes určitou roli a mají vliv jak ve společnosti, tak v politice. Dva aspekty této výjimečnosti jsou podrobněji popsány v následující podkapitole.

6.1.1 Moskva – „Třetí Řím“ a tradiční ruský mesianismus

Idea Moskvy jakožto tzv. Třetího Říma, tedy duchovního i mocenského pokračovatele Říma a Konstantinopole, se rodila postupně. Jak už bylo naznačeno v úvodní historické části, vyvrcholení tohoto procesu je úzce spojeno s pádem Byzantské říše a dobytím Konstantinopole Turky.⁴⁷

Přesná znalost tohoto procesu není nyní pro potřeby této práce nezbytná, na rozdíl od jeho důsledku. Ten, kromě následných historických konsekvencí, spočívá v tom, že stál a dále stojí v pozadí vzniku silné mesianistické tradice v Rusku. I proces pronikání tohoto trendu do národního (pod)vědomí byl postupný.

Plně v duchu z Byzance převzaté a Mongoly upevněné univerzalistické tradice došlo ke zbožštění panovníka – „samoděržavce“. Tímto došlo, také v duchu univerzalistické logiky, i ke zbožštění země, jíž vládl – a která mu tímto patřila (viz úsloví Svátá Rus). V dalším sledu pak i lidé, kteří tuto zemi obývali, sami sebe označovali za „vyvolený“ národ, neboť dle oficiálních (carských) označení obývali svaté území. (Duncan, 2000: 142)

---

⁴⁷ Více viz Duncan (2000: 11-12).

Mesianistické vidění světa pak Rusko provázelo v průběhu celých dějin.⁴⁸ I dnes výrazně ovlivňuje ruské náboženské i politické myšlení. Není divu, že pokud je vlast nějakého národa pojímána takto, je velmi silný tlak na její obranu před cizími vlivy. A to tlak nejen „odshora“ – tedy politický, ale i „odspodu“ – tvořený společenskou poptávkou.⁴⁹

6.2.2 Pravoslaví - sjednocující prvek národa

V průběhu ruských dějin bylo pravoslaví vždy výraznou součástí života, která do velké míry formovala kulturu. Co je však podstatnější – na počátku existence Moskevské Rusi, v prostředí ještě neznajícím pojem národnost a přitom kulturně a etnicky pestrém, byla shodná víra jediným pojítkem obyvatel, jejich vzájemnou identifikací.

Pravoslavná církev se tak stala symbolem národní jednoty. (Duncan, 2000: 11) A to dávno předtím, než vůbec došlo k rozvoji národního uvědomění. Církev však stála nad národy, byla univerzální. Pojem „národní jednota“ je proto v tomto případě myšlen ve smyslu „občanské jednoty“⁵⁰.

6.2 *Vztah pravoslavné církve a státu v 90. letech a na začátku 21. století*

Po rozpadu SSSR došlo k určité rehabilitaci pravoslavné církve ve společnosti, která byla za vlády bolševiků cíleně upozaďovaná a perzekuovaná. Tato rehabilitace však zpočátku byla spíše teoretická – na oficiální vládní úrovni se jí vrátilo její původní místo z dob carství.⁵¹ Faktická síla církve přišla ale až s nástupem V. Putina do prezidentského úřadu. Právě jím nastavený kurz znamenal přísun financí nutných k opravě⁵² a údržbě památek a navrácených majetků. Došlo také k propojení (či utužení vazby z Jelcinovy éry) obchodních, armádních a úředních zájmových skupin

---

⁴⁸ Příkladem může být známá původní Leninova doktrína šíření socialismu do světa – vyvolená země ukáže možnou cestu dalším méně vyvoleným.

⁴⁹ Komplexně a vyčerpávajícím způsobem zpracoval téma ruského mesianismu Peter Duncan (2000).

⁵⁰ I když tento pojem je v kontextu tehdy existujícího nevolnictví také lehce zavádějící.

⁵¹ Více podrobností o postavení pravoslavné církve v Rusku 90. let lze zjistit z článku Cem Oğuz v Journal of International Affairs (Cem Oğuz, 2000: online).

⁵² Pochopitelně nebylo to jen otázkou zásluh a snahou V. Putina či případným nezájmem a nedůrazem B. Jelcina, ale především ekonomickou situací Ruska v jednotlivých letech.

s církevními kruhy (místy třeba „jen“ sympatiemi k radikálnějším náboženským myšlenkám) a zároveň s tvůrci politik na federálních i regionálních úrovních.⁵³

Proces vzájemného pronikání církve a státního aparátu již zašel tak daleko, že Rusko vstupující do jedenadvacátého století nemůže být nadále označováno jako sekulární stát. (Shenfield, 2001: 61)

Dle mého názoru je zde však kromě státu a jeho aparátu a církve ještě jeden aspekt – a to tržní hospodářství a mocní podnikatelé. V soukromém podnikatelském sektoru našla uplatnění a případně i zbohatla řada lidí, kteří byli dříve součástí buď přímo nomenklatury, nebo vyšších pozic v armádě, jejích speciálních jednotkách a zpravodajských službách. Tyto kádry měly nejlepší podmínky pro úspěch v prostředí kapitalismu, protože měly nejvíce kontaktů, důkladně znaly prostředí a také měly nejvíce prakticky využitelných informací. Tato skupina je důležitá z toho důvodu, že nejen že svým nově nabytým bohatstvím získala díky ruskému korupčnímu prostředí velkou reálnou moc, ale také je u ní velká pravděpodobnost náchylnosti k myšlenkám ruského imperialismu, nacionalismu a extrapolovaného patriotismu.⁵⁴ Část těchto vrstev také spolupracuje s církví, jak už bylo naznačeno, např. formou financování oprav objektů či přímo provozních nákladů.

Domnívám se, že skupina těchto obyvatel je pro současné pochopení vnitřní i vnější politiky Ruska klíčová, protože to je ona, kdo svým nejen finančním vlivem na církve a politiku určuje velké procento rozhodnutí o směřování Ruska. A která je zároveň určitým v nadsázce řečeno think-tankem pro zbytek společnosti, požadujícím návrat velmocenských pozic Ruska, vnitřní i vnější bezpečnost a návrat duchovního rozměru do života obyvatel.

6.3 Souvislosti a důsledky syntézy náboženských tezí s politikou

Tato podkapitola pojednává o tom, jak úzká vazba může být mezi politikou a náboženstvím, a také o tom, jaké toto spojení může mít důsledky.

---

⁵³ Na základě filmového dokumentu *Durakovo* (2007).

⁵⁴ Srov. s Shenfield (2001: 141).

6.3.1 Souvislosti

Proč a jak však souvisí vliv pravoslavné církve a jejích tezí a myšlenek na ruskou společnost v otázce, na kterou se snaží odpovědět tato práce? Na první pohled to ani nemusí být zcela zřejmé, ale jakákoliv xenofobní, krajně pravicová či národně-sociální politika v sobě nese velice podobné bazální prvky, jako fundamentální forma náboženství.⁵⁵

Jedním z těchto bazálních prvků je řád – ve výkladu náboženství i zmíněných politických směrů je řád základním principem fungování lidstva, bez kterého dochází k chaosu – se vším, co s sebou nese, tedy ztrátu hodnot, úctu k autoritám, náhodnost aj. V doslovnějším výkladu řád každému z nás určuje životní role, ze kterých bychom neměli vybočovat – pokud je tou rolí podřízení, je proti přírodě (Bohu) se z něj snažit vymanit, stejně tak v opačném případě.

Druhým z těchto prvků je pak jistota. Tu opět dává náboženství, resp. víra, je duchovním ukotvením člověka v turbulentním světě. Stejně tak i zmíněné politické směry dávají jistotu, alespoň pro někoho. Jistotu méně svobody, ale více výše zmíněného řádu a pořádku.

Řád a jistota jsou zkrátka pojmy, se kterými pracuje jak náboženství, tak politika, a společnost je nějakým způsobem reflektuje. Je pochopitelné, že po rozpadu totalitního systému nastala určitá forma chaosu a společnost na něj právě určitým způsobem reagovala. A to příklonem k řádu, jistotě a bezpečnosti. Proč je zrovna v Rusku jistá vrozená přichylnost k těmto hodnotám silnější, jsme si již ukázali v úvodní, historické části této práce.⁵⁶

6.3.2 Důsledky

Důsledkem této syntézy náboženství a politiky není to, že by všechny xenofobně zaměřené skupiny bezhlavě přijímaly a řídily se konkrétními náboženskými tezemi a příkázáními. Význam spočívá v tom, že pokud si oficiální politika s tou náboženskou notuje, zejména v patriotistickém duchu, je pak snazší udržovat ve společnosti výše

---

⁵⁵ Někdy se dokonce setkávají i zcela konkrétní (oficiální) východiska a požadavky církve a zmíněných politických proudů – např. týkající se homosexuality, tradičního modelu rodiny, tradice obecně aj.

⁵⁶ Srov. s Shenfield (2001: 143).

popsaný diskurz. Tedy takový, ve kterém páchaní rasově a xenofobně motivovaných násilných činů není vždy považováno za vážný a nebezpečný přestupek proti společenskému řádu a vzájemnému soužití sociálních a etnických skupin.

Nelze ani říci, že by společnost jen z důvodů spojení patriotistických myšlenek církve a státních struktur byla z velké části rasistická a xenofobní. Dokonce násilné xenofobně motivované činy nemusí ani schvalovat. Ale na druhou stranu pro většinu jednotlivců to není tak důležité téma, aby sami kvůli němu cokoliv riskovali – např. zastáním se napadených či jinými způsoby občanské angažovanosti.

7 Radikální nacionalistické skupiny

Jak již bylo popsáno v předchozích kapitolách, současný stav vysoké míry xenofobie ve společnosti zapříčinilo mnoho vlivů z minulosti. Dosud se však jednalo spíše o celkový diskurz společenského uvažování. Ten nebyl příliš konkretizovaný.

7.1 Vznik a současný stav ruské nacionální a ultrapravicové scény

S uvolněním režimu během Gorbačovovy přestrojky došlo také k uvolnění společenského života, který se projevil mj. zakládáním různých spolků a organizací. Tato doba také znamenala možnost diskuzí dlouho oficiálně potlačovaných témat – např. nacionalismu.

Konec sovětského režimu přinesl chaos a nestabilitu. Tyto jevy znamenaly zvýšení společenské poptávky po bezpečnosti a pořádku, mj. i po náhradě bezpečnostního aparátu, který nebyl v té době ve stavu, na kterou byla společnost do té doby zvyklá (korupce a policejní kriminalita).

Zejména tyto důvody přinesly radikálním skupinám politickou pozornost a místy i body u veřejnosti. Příčina vzniku níže popsaných radikálních skupin však byla hlubší – mnoho jejich představitelů bylo aktivních již v osmdesátých letech, a dokonce ne vždy museli působit v hluboké ilegalitě.

Je příznačné a částečně přirozené, že většina jich vzešla víceméně z jednoho ideového okruhu (Pamjať), ze kterého se postupně přesouvali do jiných organizací či politických stran nebo je sami (spolu)zakládali. Někteří tento proces potom opakovali, v závislosti na míře jejich radikalismu (A. Barkašov). (Service, 2002: 202-207)

Spektrum legitimacy a legality těchto skupin je široké – od parlamentních zavedených stran (Žirinovského LDPR) přes neparlamentní strany až k stranám zakazovaným (Národní bolševici) a otevřeně se hlásícím k fašismu či neonacismu (Barkašovova

RNJ), či hnutím bez politických ambicí a paramilitárním organizacím (Slovanský svaz-SS).⁵⁷

Aktivita jejich činnosti v průběhu uplynulých dvaceti let kolísala, stejně jako se měnila taktika v dosahování podpory, u paramilitárních skupin i taktika jiných, nepolitických cílů, včetně násilných ozbrojených akcí. Doba největšího rozkvětu a úspěchu stran operujících s velkoruským šovinismem i jinými nacionalistickými tématy byla v první polovině 90. let, naopak činnost organizací spojených s pouličním násilím i sofistikovanějšími způsoby politického nátlaku gradovala mezi lety 1999 a 2008.

Jako nejzákladnější tezi, na jejíž bázi ruští xenofobové operují a stavějí svou ideologii, lze jmenovat především tzv. ochranu ruského etnika. A to nejen proti cizincům a menšinám v rámci občas jimi páchané pouliční kriminality. V kontextu demografickém dostává totiž tato ochrana nový rozměr – tedy nejen jako fyzická kvůli nedostatečnému bezpečnostního aparátu státu, ale především demografická, tedy „ochrana ruské krve. Na rozdíl od Rusů totiž některá jiná etnika vykazují demografický vzrůst, zejména právě etnika vyznávající islám, jehož pravidla nepřímo demografický růst podporují. Naopak Rusové již několik desítek let zaznamenávají v těchto statistikách sestupnou tendenci.

Tento fenomén vystihuje velice přesně novinář Pavel Eichler v článku *Ne vraždíme, zabíjíme nepřátele*⁵⁸, ve kterém cituje jednoho z hlavních vůdců neonacistického hnutí Dmitrije Demuškina (Slovanský svaz): *Jen se podívejte, co se děje v Evropě, co tam vyvádějí barevní, osidlují naše města, berou nám práci, vytlačují původní obyvatele. Nechceme, aby Rusko mělo ty samé problémy jako Francie s Alžírany, Německo s Turky. Pokud bychom imigranty tolerovali, za chvíli by u nás rozpoutali válku. Proto je musíme zabít, dřív než oni nás.* (Eichler, 2010: online)

---

⁵⁷ Konkretizující zařazení radikálních politických stran podle klasických vzorců však výrazně kulhá. Většina jich nectí základní rozdělení pravicové a levicové politiky a liberálních a konzervativních hodnot. Minimálně jejich názvy jsou v tomto zavádějící. Snaha je tímto způsobem a zároveň korektně specifikovat by vydala na celou práci podobného rozsahu. Pro téma této práce není nezbytně nutné tuto znalost mít. Podrobnosti lze dohledat v publikaci S. Shenfielda s názvem *Russian fascism: traditions, tendencies, movements*, vydané v roce 2001.

⁵⁸ Článek je mj. i o filmu *Smečka bílých vlků* režiséra Yorgose Avgeropoulose, ze kterého je i zmíněná citace.

7.2 Příklady významných xenofobně, nacionálně a ultrapravicově zaměřených subjektů

Významné patriotistické organizace lze rozdělit na radikální politické strany, včetně spolků s politickými požadavky, a na militantní hnutí. Toto rozdělení nemusí být platné vždy. Příznačná a do značné míry pro ultrapravicovou scénu typická je existence legální politické či ideové sekce, tak její ozbrojené odnože.

7.2.1 Pamjať

Seskupení Pamjať vzniklo již v 80. letech, původně za účelem obrany ruského architektonického dědictví, brzy však bylo ovládnuto nacionálními radikály. (Service, 2002: 206) Ideologicky navazuje na již v historické části zmíněnou Černou sotňu, včetně odkazu a důrazu na pravoslaví. (Shenfield, 2001: 42) Vyznačuje se tak silnými předsudky vůči jiným národům žijícím na ruském území a silnou nesnášlivostí k Židům. (Service, 2002: 206)

Jeho význam spočívá především v tom, že bylo ideovou líhňí současných nacionalistických lídrů (např. A. Dugin, A. Barkašov). (Shenfield, 2001: 41)

V 90. letech činnost stagnovala, až došlo k jejímu zániku. V roce 2004 však byla obnovena.

Jak však bylo naznačeno, nelze ho označit ani za politickou stranu, ani za násilné militantní hnutí, jako spíše za tradičního, až kultovního nositele nacionalistických a antisemitských myšlenek.

7.2.2 Liberálně-demokratická strana Ruska/Liberaľno-demokratičeskaja parti-ja Rossiji (LDPR)

Na rozdíl do Pamjati je Liberálně-demokratická strana Ruska vedená charismatickým Vladimírem Žirinovským zavedenou politickou parlamentní stranou. Její ideové ukotvení není zcela jednoznačné, nicméně většina autorů se shoduje na tom, že ji lze popsat jako nacionalistickou, šovinistickou a místy až fašizující.

Robert Service (2002: 202) například uvádí: *Četné z jejích (LDPR – pozn. autora) idejí mají fašistický nádech. Vždycky panoval zmatek, pokud jde o postoj této strany. Její název*

vyvolává představu jakési oddanosti západním demokratickým tradicím (...) Žirinovskij vydával prohlášení militaristické a xenofobní povahy.

Přesto však Žirinovského rétorika nebyla jen této povahy. Příležitostně hlásal i multikulturalistické myšlenky a v řešení společného soužití Rusů a dalších národů byl překvapivě smířlivý. To mu pravděpodobně mělo zajistit hlasy nejen u nacionalisticky orientovaných Rusů, ale i u menšin. (tamtéž: 205)

Z toho lze vyvodit, že Žirinovského politický diskurz lze nejspíše vyhodnotit jako populistický a oportunistický. Přesto je považován, a spolu s ním i celá strana, za silného zastávce centralismu a nejdůležitějšího šířitele idejí ruského šovinismu a nacionalismu ve společnosti. Navzdory tomu, že posledního výraznějšího vítězství v celostátních volbách se svou stranou dosáhl v roce 1993 a popularita LDPR dlouhodobě klesá.

Dle Laryše (2008: online) dnes LDPR *de facto působí jako integrální součást ruského nedemokratického režimu.*

7.2.3 Národně-bolševická strana (NBP)

Státem neregistrovaná Národně-bolševická strana datuje svou činnost od roku 1993. Je spojena především s osobami Alexandra Dugina a Eduarda Limonova, kteří ji založili a několik let společně vedli. Dugin byl jejím hlavním ideologem, zatímco Limonov – jinak též v současném Rusku oblíbený romanopisec, vystupoval navenek. (Shenfield, 2001: 194) Dugin odešel v roce 1998 a podle Laryše (2008: online) se postupně stal *respektovaným politickým odborníkem a ideologem prokremelského proudu*. Dugin byl vždy silným zastáncem neoeurasianismu, což se promítlo i do politické linie strany.

Limonovova kontroverzní osobnost naopak přinesla straně určitý prvek skandálnosti (a tím i pozornosti) včetně veřejně přiznávaného kladného přístupu k násilí. (Shenfield, 2001: 206).

Ideologii NBP lze shrnout jako syntézu nejdrsnějších forem bolševismu (nejvíce se odvolávají na Stalinovu dobu), vyhraněného velkoruského šovinismu a čistého fašismu. Přesto se nehlásí vyhraněně ke konzervativním hodnotám, naopak snaží se vy-

stupovat provokativně i v záležitostech životního stylu. Využívá symboliky spjaté jak se Sovětským svazem (srp a kladivo), tak nacistickým Německem (černý srp a kladivo v bílém kruhu na červeném pozadí).

Její největší význam spočívá v oblíbenosti mezi mládeží, neboť akcentuje pro ně zajímavá témata a zároveň umí pracovat se subkulturami, jichž je mládež hlavními nositeli (včetně vztahů mezi muži a ženami, otevřeností v sexuálních otázkách apod.). Ve střednědobém horizontu se tak může stát velice významnou silou, navzdory její současné marginalitě.⁵⁹ (tamtéž: 190)

7.2.4 Ruská národní jednota/Ruskoje nacionalnoje jedinstvo (RNJ)

Ruská národní jednota, označovaná také jako Hnutí (ruské) národní jednoty, vedená Alexandrem Barkašovem, byla čistě fašistická a neonacistická organizace. (Service, 2002: 206)

V mnohém se odvolávala na evropský meziválečný fašismus – *směřuje k odstranění parlamentní politiky, kulturního pluralismu a harmonie mezi národnostmi*. Cvičila polovojenské oddíly, jako civilní uniformy používali její členové černé kalhoty, košile i bundy, s páskami na rukávech se stylizovaným hákovým křížem, upraveným dle ruských tradic. (tamtéž)

Ideologií a cílem RNJ je ochrana rasové čistoty ruského etnika. Dle Laryše (2008: online) vyzdvihovala ideu biologického rasismu, a *členem* (RNJ – pozn. autora) *může být pouze „rasově čistý Slovan“*. Laryš dále uvádí, že byla největší ruskou organizací tohoto typu, až do svého rozpadu na několik menších konkurujících si skupin po roce 1999.

Přes tento vývoj to byla RNJ, kdo v Rusku položil základy násilného „boje za čistotu ruského etnika“ a zavedl ho jako jednu z dalších, postupem času běžných forem dosahování svých cílů.

---

⁵⁹ Na rozdíl od Zjuganovovy parlamentní Komunistické strany Ruské federace, která se, navzdory svému názvu, orientuje podobným ideologickým směrem. Syntetizuje prvky komunismu s nacionalismem, antisemitismem, šovinismem a imperialismem, a většina autorů se shoduje, že spíše než o nacionálním komunismu je na místě hovořit o komunistickém nacionalismu. (např. Shenfield, 2001: 53) Přesto však v přehledu hlavních nacionalistických subjektů není, právě vzhledem k věkovému rozložení sympatizantů je totiž do budoucna neperspektivní.

Přestože se snažila o čisté politické aktivity, nikdy nebyly jejím těžištěm, na rozdíl od násilí. I sám Barkašov členy RNJ neoznačoval jako politiky, ale jako „bojovníky Ruska“. (Shenfield, 2001: 137)

Její síla spočívala především v schopnosti oslovit organizační i silové složky státního aparátu, s nimiž úzce spolupracovala. To se týkalo zejména druhé poloviny 90. let. Shenfield (tamtéž: 137-138) uvádí, že v jejích tréninkových klubovnách učili bývalí elitní vojáci bojová umění, střelbu, taktiku nočního boje, atd. RNJ naopak zastávala pozici toho, čím byl v socialistickém Československu Svazarm – dodávala armádě (která tehdy byla ve špatném stavu a každá pomoc jí přišla vhod) částečně nebo úplně vycvičené civilisty. RNJ údajně dokonce při rekrutačních střediscích armády organizovala nábor.

Také spolupráce s ministerstvem vnitra byla poměrně úzká – umožnila jí v některých oblastech zcela zastoupit policejní hlídky (policie byla tehdy podfinancovaná stejně jako armáda), a tak mohly tyto Barkašovovy hlídky v podstatě beztrestně terorizovat své oběti v ulicích měst – opět nejčastěji Kavkazany a obecně lidi tmavé pleti.

7.2.5 Další skupiny

Mezi další patriotisticky vyhraněné organizace patří např. zavedená politická strana Vlast (Rodina), a určitě tak můžeme nazvat i prokremelské „Putinovo“ Jednotné Rusko, jehož ideový dosah na voličstvo v Rusku je velmi významný. Dále je třeba zmínit fašizující, ale marginální Lidovou národní stranu Alexandra Ivanova-Sucharevského a Ruskou národně-socialistickou stranu vedenou Alexejem Vdovivem a Konstantinem Kasimovským, dříve známou pod názvem Ruská národní unie.

Z radikálnějších, násilí užívajících skupin pak musíme uvést Slovanský svaz (SS) Dmitrije Demuškina. Ten je určitou obdobou Ruské národní jednoty – včetně paramilitárního způsobu fungování a vyznávání neonacismu. Poslední podobnou významnější organizací je Rumjancevův Národně-socialistický spolek.

7.3 Částí původci etnického násilí

Pokud jsme až dosud studovali organizace páchající etnické násilí nebo k němu

vyzývající, příp. jejich ideové zdroje, je nezbytné zaměřit se také na samotné aktéry-původce takového násilí, kteří však nejsou nebo nemusí být nutně jakkoliv organizováni. Tento přehled není pochopitelně vyčerpávající, ale snaží se postihnout tři nejvýznamnější a nejzřejmější skupiny.

7.3.1 Kozáci

Ač se to zdá na první pohled paradoxní, častými pachateli rasově motivovaného násilí jsou také kozáci. Někteří jsou dokonce členy nástupnických organizací Ruské národní jednoty, příp. s nimi spolupracují či sympatizují. Důvodů to má dle Shenfielda (2001: 78) několik. Ten banálnější je, že tyto organizace aktivně působí a mají silnou pozici ve stejných oblastech, kde aktivně působí a je silné i kozácké obrozenecké hnutí (tzn. okolí Krasnodaru a Stavropolu). Za druhé mají podobnou myšlenkovou základnu ve vztahu směrem k „archaické, premoderní minulosti“. Mezi kozáky je dlouhodobě zakořeněná víra v židovskou světovládu. (tamtéž)

Je však třeba dodat, že kozácké obrozenecké hnutí je značně roztržité a nejednotné, což je dáno už „nehomogeností“ samotného vzniku kozáctva. Mnozí jejich vedoucí představitelé sympatie k myšlenkám a činnosti RNJ odsuzují. Je to i proto, že příčiny jejich vzniku byly dány odporem k represím a útlaku a mnozí z nich na tuto tradici dobře pamatují. (tamtéž: 79)

Proto nelze celé kozácké hnutí jakkoliv generalizovat a posouvat směrem k ultrapravicí, naopak. Nicméně je nezbytné vědět, že etnické násilí proti menšinám může vycházet i z jejich strany, a že to není nic překvapivého.

7.3.2 Rasističtí skinheads

Neonacistické hnutí využilo skinheadskou subkulturu⁶⁰ k rozšíření základny sympatizantů ve více zemích, zejména v Evropě, není proto překvapením, že tomu tak

---

⁶⁰ Skinheadská subkultura nebyla původně neonacistická, dokonce ani jakkoliv politická. Vyvinula se ve Velké Británii na konci šedesátých let v podmínkách dělnické třídy. Až později došlo k určitému posunu části skinheadů směrem k ultrapravicí, zejména v souvislosti s imigrační vlnou do Británie, fotbalovým chuligánstvím a v té době úspěšnou fašistickou Národní Frontou. (Mareš, Smolík, Suchánek, 2004: 42-52) Část jich však zůstávala přísně apolitická a část se naopak radikalizovala směrem doleva politického spektra v reakci na vznik fašistických a neonacistických skinheads (tzv. SHARP - Skinhead Against Racial Prejudice a RASH - Red and Anarchist Skinhead).

bylo i v Rusku. Počátky tohoto procesu sahají do ranných devadesátých let. Dle odhadů bylo v celém Rusku v roce 1997 přes 10 000 neonacistických skinheadů. V roce 2001 odhadoval Shenfield (2001: 82) jejich počet okolo 15 000. Laryš uváděl v roce 2008 jako největší sílu neonacistů, kromě připravenosti páchat politické násilí i ve formě teroristických útoků, právě vysoký počet: *jenom neonacistických skinheadů je v Rusku odhadem přes 50 000.* (Laryš, 2008: online)

Shenfield (2001: 82) dále k tématu skinheadů uvádí, že mnoho z nich, možná i většina, nepatří k žádné formální organizaci. Část z nich však patří k fašistickým organizacím, vedených lidmi mimo skinheadskou subkulturu. Nicméně existují i čistě neonacistické skinheadské organizace, např. Moskevský Skinlegion (Moskevskij Skinlegion), Bílí lovci (Bělije ochotniki), Ruský cíl (Russkaja cjel) a Volžská národní fronta. Ve výčtu nechybí ani nadnárodní Blood and Honour.

Shenfield také poznamenává, že na jejich životním stylu, módě, hudbě nebo chování není nic specificky ruského, celý koncept je tedy přebraný ze Západu.

7.3.3 Fotbaloví chuligáni

Útočníky v případě násilných rasově a etnicky zaměřených konfliktů jsou také často fotbaloví chuligáni. Členy chuligánských gangů jsou často radikální nacionalisté. *Terčem násilných přepadů se stávají především tržiště, v jejichž okolí se nachází vždy množství osob kavkazského původu. Tyto incidenty si již vyžádali několik mrtvých.* (Mareš, Smolík, Suchánek, 2004: 122)

Laryš (2006: online) doplňuje, že spojení chuligánů s nacionalisty (v tomto případě přímo neonacisty) se týká především moskevských klubů Spartak, Dinamo, Torpedo, CSKA, a také petrohradského Zenitu.

8 Život menšin a cizinců v současném Rusku

Na přelomu 20. a 21. století nastala v Rusku doba zvýšeného vigilantismu⁶¹. Ten byl zapříčiněn zpočátku stále častějším využíváním nacionálních témat v politice. Nejvýraznějším příkladem tohoto přístupu je Druhá čečenská válka zahájená roku 1999, pro jejíž podporu většinovou ruskou společností bylo využito oficiálních xenofobních útoků v médiích na kavkazská etnika a také patriotistického étosu tamtéž.⁶² Již během První čečenské války však docházelo k něčemu podobnému, jen v menší míře.

Tento přístup vedl k částečné legitimizaci radikálních politických a násilných skupin, které se k odporu proti kavkazskému živlu (i jiným) hlásily. Přestože stát oficiálně proklamoval potírání veškerého politického radikalismu, alespoň dle ústavy a všech zákonných předpisů, v praxi vždy nebyl používán rovný metr na stejné trestné činy a přestupky spáchané jedinci či organizacemi. Činnost patriotistických a nacionálně vyhraněných skupin byla tolerována například mírnější kvalifikací trestných činů – jen málokdy byl případ fyzického napadení nebo vraždy posuzován jako rasově motivovaný (s vyšší trestní sazbou), daleko častěji se jednalo o rvačku či fyzické napadení s následkem smrti, tedy neúmyslné zabití. (Laryš, 2006: online) Často byl také případ v průběhu vyšetřování překvalifikován na nutnou sebeobranu, což v mnoha případech znamenalo úplné zproštění obžaloby.

---

⁶¹ Politicky motivované násilné a nátlakové akce prováděné nestátními skupinami proti jiným nestátním skupinám. (Mareš, 2005: 41-42)

⁶² Oficiálně udávané příčiny války – teroristické útoky čečenských bojovníků na obytné budovy v Moskvě - byly již ve své době zpochybňovány jako uměle vytvořené, pravděpodobně ruskými zpravodajskými službami, či jejich cílenou provokací. (Šmíd, 2005: online; Souleimanov - Šmíd, 2010: online) Tyto spekulace se dodnes centrální vládě nepodařilo uspokojivě vyvrátit, a naopak je někteří bývalí zaměstnanci a sympatizanti státního aparátu potvrdili či potvrzují (např. A. Litviněnko, B. Berezovský).

Na základě monitoringu ruského Informačně-analytického centra SOVA lze sestavit rámcovou statistiku rozsudků souvisejících se spácháním násilných trestných činů z důvodu nesnášenlivosti.

Tab. 1

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Počet rozsudků	9	17	33	23	35	45
Odsouzeno pachatelů	26	56	109	65	118	137
V tom podmíněčných trestů A zproštění obžaloby	5	5	24	18	31	31

Zdroj: SOVA (2010: online)

Stát tedy tyto vigilantistické skupiny nemohl nepokrytě podporovat, ale v rámci zákona jim vědomě ulehčoval život. Bylo by však naivní domnívat se, že se vždy jednalo o zasahování vládních špiček do trestních kauz. Pravděpodobněji šlo o určité sympatie vyšetřujících policistů, státních zástupců a soudců k důvodům trestných činů. Tedy o již v předchozích kapitolách popsany převažující patriotistický diskurz uvažování většinové společnosti.

Tento trend se změnil mezi lety 2005 a 2008. Jistý druh symbiózy popsany výše byl narušen, když se množství a charakter činnosti vigilantistických skupin zvýšily a radikalizovaly natolik, že stát nad ním ztratil veškerou kontrolu. Často měly ambice zcela nahradit státní bezpečnostní aparát a zavést vlastní pravidla. To však již stát nemohl tolerovat, neboť jeho postoj k vlastní absolutní kontrole silových prostředků a monopolu legitimní ozbrojené síly se nikdy nezměnil.

Po již v úvodu této práce zmíněné brutální vraždě devítileté tádzické dívky v Petrohradě roku 2004, tehdejší ruský ministr vnitra Rašid Nurgalijev veřejně uznal, že „akutní projevy extremismu“ proti menšinám se staly vážnou bezpečnostní hrozbou pro Rusko. Podobný popis stavu později vyjádřil i prezident Vladimír Putin v tradiční televizní debatě s ruskými občany (září 2005). (Alekseev, 2005: online)

Ruský stát nemohl dopustit vznik paralelních autonomních bezpečnostních aparátů, neboť by to znamenalo ztrátu autority a v dalších důsledcích mohlo vést až k samotnému rozpadu celého federálního systému, zapříčiněného nacionalistickými a národnostními třenicemi – v podstatě středně závažným vnitrostátním etnickým

konfliktem nízké intenzity⁶³, v krajním případě i regulérní občanskou válkou.

Zatímco vigilantistickým skupinám je bližší úroveň taktického myšlení, řízení státu se pohybuje více na úrovni strategického myšlení. Proto musí mít i více taktických variant a jednou z nich je i přehodnocení přístupu – v tomto případě změna v přístupu k politickému a politicky motivovanému radikalismu. Stát v kontextu strategie a své dlouhodobé udržitelnosti začal proti radikálním nacionalistickým skupinám vystupovat, včetně přehodnocení benevolence k pořádání mítinků, demonstrací, šíření nenávistné propagandy i případných porušení zákona. V současnosti však nelze říct, jakým směrem se toto přehodnocení situace bude ubírat, jaké bude intenzity a jakého charakteru.

8.1 *Současná situace*

Na začátek je nezbytné podotknout, že veškerý výzkum xenofobního, etnického a politicky motivovaného násilí v Rusku je zatížen metodologickými problémy a zkreslením. Jedná se zejména o to, že územní rozlehlost Ruska jen obtížně poskytuje možnost kontaktu výzkumníků s aktéry či svědky incidentů. Neexistuje ani žádná oficiální státní statistika. Proto je většina případů započítána jen prostřednictvím veřejného zpravodajství médií. To však znamená, že se případy, které se v médiích neobjeví, neudály. Stejně tak nebývají započteny případy útoků na sexuální menšiny a bezdomovce, neboť o těch se až na výjimky nereferuje vůbec – navíc jsou vyšetřujícími orgány posuzovány jako běžná kriminalita. V tomto případě často dokonce ani k nahlášení nedochází (bezdomovci). Přesto jsou i tyto útoky prováděny v podstatě stejnými skupinami, organizacemi i jednotlivci.

K útokům docházelo již od počátku 90. let, nicméně měnila se jejich četnost, intenzita, organizovanost i brutalita. Přesná čísla ani odhady nelze takto zpětně dohledat, také proto, že celý tento fenomén nebyl v průběhu 90. let považován za vážné téma. Proto lze s relevantními statistickými daty pracovat až od počátku nového století.

---

⁶³ Za středně závažný konflikt považujeme takový, při němž zemře 25 až 1000 lidí ročně a více než 1000 lidí v průběhu celého konfliktu. Konflikt nízké intenzity je charakterizován ozbrojeným střetem, do něhož se však zapojují pouze někteří aktéři a v pouze omezených lokalitách (užívány jsou střelné, palné zbraně, zapojují se i armádní a policejní síly).

Pro zběžný přehled o počtu obětí uvádím statistiku za posledních šest let sestavenou centrem SOVA.

Tab. 2

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Zbití a zranění	218	419	522	618	487	333
Mrtví	50	49	66	89	110	71
Součet	268	468	588	707	597	404

Zdroj: SOVA (2010: online)

Laryš (2006: online) však k tomuto tématu dodává: *Těžko říci kolik vražd ze strany neonacistů se v posledních letech událo, střízlivé odhady hovoří, že dvoakrát až třikrát více než je uvedeno v oficiálních statistikách. Rovněž mnoho fyzických útoků není mnohdy vůbec zaznamenáno.*

Výčet známých a popsanych útoků by byl vyčerpávající a nad rámec této práce. Proto se zaměříme na charakter a objekty násilných útoků.

8.2 Objekty a charakter xenofobního násilí

Centrum SOVA (2010: online) ve svých statistikách rozděluje oběti trestných činů z prokázaného důvodu nesnášenlivosti⁶⁴ na celkem osm skupin. Jedná se o osoby tmavé barvy pleti; Středoasiaty; Kavkazany; lidi ze středního Východu a severní Afriky; ostatní Asiaty; jiné osoby *neslovanského vzhledu*; členy mládežnických subkultur, antifašisty a levicovou mládež; a ostatní, včetně etnických Rusů. Statistiky naopak nezahrnují *oběti útoků na Severním Kavkaze, oběti masových bojů*, a také bezdomovce⁶⁵.

Zaznamenány jsou i útoky na zahraniční diplomaty, či afroamerického příslušníka ostrahy⁶⁶ velvyslanectví Spojených států (člena Marine Corps Embassy Security Group – pozn. autora). Po roce 2000 také začalo docházet k útokům na Židy. Nejprve

⁶⁴ V anglosaské literatuře uváděné pod pojmem „hate crime“, čeština nezná podobný krátký a výstižný ekvivalent.

⁶⁵ Dle stejného zdroje (SOVA, 2010: online) se v roce 2004 z xenofobních pohnutek událo okolo 13ti vražd bezdomovců, 2005 okolo 5ti, 2006 bylo 7 obětí, v roce 2007 4 mrtví a roku 2008 bylo zaznamenáno 7 obětí.

⁶⁶ Jak k tomuto případu poznamenává Shenfield (2001: 82), byl to jeden z mála případů tohoto období (1998), kdy policie urgentně a kompetentně proti skinheadským nacionalistickým útočníkům zakročila. Dodává však, že to pravděpodobně bylo jen pod tlakem představitelů velvyslanectví.

se jednalo o hanlivé nápisy na silnicích a domech, později přešly do fáze verbálních a fyzických útoků, včetně vypalování synagog a útoků na obytné domy židovských rodin. (Gidwitz, 2003: online)

Charakter útoků, čas i místo jsou různorodé. Někdy se jedná o předem připravené a dlouho plánované akce, někdy jde o spontánní a náhodnou záležitost. Většinou však platí, že útočí větší skupina na jednotlivce. Hromadné rvačky se odehrávají ve veřejných prostorách, jako jsou tržnice, hospody, kavárny, akce pořádané ultralevicí a ve čtvrtích s velkým počtem neruských skupin. (Laryš, 2006) Centrum SOVA (2010: online) uvádí, že ani zranění a oběti plynoucí z rvaček nejsou evidovány ve statistikách. Od konce roku 2000 byly zaznamenány i pogromy. (Laryš, 2006: online)

Ve výjimečných případech se odehrávají i regulérní popravy, jako např. ta zaznamenaná na videu zveřejněném Ruskou národně-socialistické stranou (RNSP). (BBC, 2007: online)

Xenofobní násilí však může vést i k nečekaným vedlejším efektům, jako je aktivizace občanské společnosti, která jinak ze strany státu není příliš podporovaná a po desetiletích jejího oficiálního potírání nemá ani po 25 letech snahy o její etablování silné základy. (Ptáček, 2010)

8.3 Rozvojové a mezinárodně-politické souvislosti

Problematika etnického a obecně xenofobního násilí má kromě samotného zvýšeného bezpečnostního rizika pro osoby žijící či pobývající v Rusku mnohé souvislosti s okolním světem. Zaměřme se proto nyní na ty z mého pohledu nejvýznamnější souvislosti související s oblastí rozvoje a mezinárodní politiky.

8.3.1 Pracovní migranti a remittance

Jednou z těchto souvislostí je možný vliv nenávislné atmosféry a reálného nebezpečí fyzického napadení na výši remitencí⁶⁷, zasílaných pracovními migranty v Rusku do svých domovských zemí. Pokud se totiž radikálním nacionalistům a neonacistům podaří naplňovat některé z jejich cílů, tedy zastrašit pracovní migranty do té

---

⁶⁷ Remittance jsou považovány za jeden z přirozeně fungujících nástrojů rozvoje, resp. významný faktor možného ekonomického růstu rozvojových zemí. Vylepšují zejména životní úroveň jednotlivců, rodin a komunit a zvyšují tak kupní sílu.

míry, že by se výrazně dlouhodobě omezil jejich počet v Rusku, je pravděpodobné, že by celkový objem remitencí zasílaných do domovských zemí klesnul.

Jedním z důvodů, vedoucích k této úvaze, je ten, že pro většinu migrantů je Rusko prakticky jedinou dosažitelnou zemí s dostatečnou ekonomickou silou a potenciálem nabídnout lépe placenou práci. Většina migrantů je také ze zemí, které byly součástí Sovětského svazu – domluví se tedy většinou rusky a minimálně rámcově znají i ruskou kulturu, mentalitu i místní podmínky. Také geografický faktor hraje svou roli – většina dotčených zemí s Ruskem buď přímo sousedí, nebo není tak příliš vzdálená jako např. země Evropské unie, což snižuje cestovní náklady. S tím souvisí i další záležitost – administrativní překážky při pracovním pobytu. Přestože je Rusko svou administrativou a byrokracií známé, zejména ve vztahu k pobytu cizinců, má s mnoha dotčenými zeměmi dodnes bezvízový styk. To může hrát také velkou roli, protože víza např. do Schengenského prostoru EU nejsou levnou záležitostí, což při rozhodování potenciálního pracovního migranta může hrát také roli. Ruský pracovní trh tak z tohoto pohledu pro mnoho obyvatel východní Evropy, Kavkazu a střední Asie nemá alternativu⁶⁸.

A které jsou ony dotyčné země? Jak už bylo naznačeno, jedná se zejména o státy Střední Asie – Kazachstán, Uzbekistán, Turkmenistán, Tádžikistán a Kyrgyzstán, dále o kavkazské státy Gruzie, Arménie a Ázerbajdžán, a státy východní Evropy – Bělorusko, částečně Ukrajinu a Moldávii.⁶⁹

Bělorusové a Ukrajinci však mají v kontextu této podkapitoly poněkud specifičtější roli, protože jako Slované se jim často fyzická napadení vyhýbají (slovanské vzezření, podobný jazyk). V době carského Ruska také často byli účelově považováni za Rusy, a někteří ideologové nacionalistických hnutí tento názor prosazují dodnes.

---

⁶⁸ Snad s výjimkou Ukrajinců ze západní části země a Moldavců směrem k novým zemím EU, příp. části Arménů a Azerů směrem k Turecku.

⁶⁹ Ačkoliv v této souvislosti používám pojem rozvojové státy, mám tím samozřejmě na mysli státy transitivní. Rusko je v tomto kontextu také transitivním státem, nicméně z hlediska ekonomické síly, potenciálu a pracovního trhu je oproti jmenovaným státům spíše vyspělé. Také mechanismem remitencí připomíná spíše vyspělý stát (i když jen v rámci svého regionu), proto pro ostatní jmenované státy používám toto ne úplně přesné označení, aby tento rozdíl vynikl.

V případě některých jiných myšlenkových nacionalistických směrů a organizací to však neplatí, a proto ani oni nejsou vždy ušetřeni.

8.3.2 Zahraniční studenti

Dalším aspektem souvisejícím s popisovanou problematikou je přítomnost zahraničních studentů na ruských vysokých školách. Jedná se často (nejen) o studenty z rozvojových zemí, zejména afrických a latinskoamerických. To má zejména historické důvody – SSSR stejně jako např. socialistické Československo umožňoval a dotoval v rámci mezinárodní spolupráce zemí studium osobám ze zemí socialistického tábora. Tato „tradice“ se udržela až do dnešních dob, navzdory rozpadu systému bipolárního světa a tomu, že studium už není (zcela) dotováno.

Jak už bylo řečeno výše, tito studenti jsou velice často oběťmi rasově motivovaného násilí. To opět působí jako určitý protitlak, podobně jako v případě pracovních migrantů – může to vést k pochybnostem potenciálních studentů, zda do Ruska jít vůbec studovat. Podobně také jako v případě pracovních migrantů, nemusejí vždy pro všechny existovat jiné alternativy (zejména z finančních důvodů). To může v konečném důsledku znamenat snížení možností zahraničního vysokoškolského studia pro osoby žijící v rozvojových zemích.

Laryš (2006: online) uvádí, že několik desítek studentů již jmenovitě z důvodů rasistického násilí odešlo. Také však dodává, že tento fenomén zároveň vyvolal silnou odezvu a zahraniční studenti zorganizovali několik protirasistických demonstrací.

Ve Volgogradu byl tento protest podpořen rektory vysokých škol, kteří pomohli vytvořit tlak na gubernátora Volgogradské provincie. V důsledku toho byla policií přijata opatření na ochranu zahraničních studentů. Zároveň se podařilo dostat před soud i případy čtrnácti napadení, a odsoudit jejich pachatele (členy Volžské národní fronty). (Shenfield, 2001: 83)

Přes tyto dílčí úspěchy ovšem zůstává život zahraničních studentů v Rusku těžký. Laryš (2006: online) k této situaci uvádí: *Resort Ministerstva zahraničních věcí začal v reakci na stále se množící fyzické útoky na zahraniční studenty organizovat speciální semináře, vysvětlující studentům jak se chovat na veřejných prostranstvích, kde se obrátit na pomoc při*

problémových situacích a jak se zachovat v případě útoku (zahrnovalo rady jako „neutíkat“, „jak se vyhnout ráně“ či „jak si krýt hlavu“ apod.).

8.3.3 Mezinárodně-politické souvislosti

V době globalizovaného, informačně propojeného světa je velice těžké, ne-li nemožné, podobné fenomény výše popsaného rozsahu tajit či skrývat před světem. Zároveň není pochyb, že neschopnost státu zajistit primární pořádek a bezpečnost snižuje jeho prestiž a úroveň v perspektivě mezinárodních partnerů, zvláště těch „vyspělých“.

Na rozdíl od 90. let, kdy bylo Západem na Rusko paternalisticky nahlíženo zejména jako na objekt solidarity a příjemce pomoci prostřednictvím vybudování nové, funkční ekonomiky, se tento pohled značně posunul. A to zejména díky tomu zjištění, že vybudování nové, funkční společnosti (občanské, a do určité míry tolerantní) je stejně nezbytné. Proto je dnes studiu ruské společnosti na Západě věnovaná značná pozornost, včetně přísunu finančních prostředků do výzkumu.

S touto pozorností ovšem souvisí i to, že „vyspělé“ státy, krom jiného obchodní partneři Ruska, mají o celé situaci velmi dobré informace a také zájem o řešení celé situace, neboť se tento problém týká i všech jejich občanů dočasně nebo dlouhodobě pobývajících v Rusku. Vytvoření politického tlaku na Rusko tak může být jedním z nástrojů řešení současné neudržitelné situace.

Pakliže bude pro zahraniční společnosti investující v Rusku rizikové zůstatvat či dále investovat, mohou hrozit odlivem investic, a vytvoří tak na řešení situace i tlak finanční.

To jsou ale jen některé, a jistě ne-dostatečné možnosti řešení fenoménu násilné formy xenofobie zvenčí. Bez politické a společenské vůle zevnitř Ruska a zesponu společnosti se žádného trvalého výsledku dosáhnout nepodaří.

9 Závěr

Násilná forma xenofobie vzrostla za posledních dvacet let v Rusku na dlouhodobě neudržitelnou úroveň. Každoročně zahynou řádově desítky osob, stovky jsou jinak napadeny či zbity. Oběťmi jsou nejen cizinci a menšiny jiného než slovanského původu či vzezření, ale také bojovníci za lidská práva, antifašisté, političtí odpůrci, homosexuálové a bezdomovci.

To má mnoho důvodů, z nichž některé sahají do minulosti a jsou hluboce zakořeněné, jiné jsou dané více socioekonomickými změnami ruské společnosti v uplynulých dvou dekadách a podléhají dílčím fluktuacím, ovlivňovaným především politikou. Výslednice – tedy současný stav – je synergií historických i moderních příčin. Většina těch nejvýznamnějších je popsána v této práci, některé se zcela určitě ani objevit a pojmenovat nepodařilo, některé třeba ani ještě nevyšly na světlo a jejich čas teprve přijde. Důležité jsou však všechny, dávají velkou část obrazu celé mozaiky současné ruské společnosti.

Část práce, zabývající se příčinami současného stavu, popisuje právě ony dějinné kořeny, vedoucí nás při bádání do dávnější i současné historie. Každá dějinná epocha zanechala v lidech žijících v ruském prostoru, a také v jejich vědomí, lidové slovesnosti a společenské normativity, svůj vliv. Vikingští Varjagové založili první knížecí a vládnoucí dynastie, jakož byli i prvním cizorodým prvkem, ovládajícím Východní Slovary. Dnes se na jejich kulturu a mytologii odvolávají různé ruské neonacistické organizace. Vliv Byzance znamenal kulturní, obchodní i vojenské podněty, stejně jako převzetí pravoslavného náboženství Kyjevskou Rusí, proto-státem předcházejícím vzniku Moskevské Rusi, potažmo Ruska. Byzanc byla také pro vladaře a církevní hodnostáře inspirativní svým principem univerzální říše. Období Zlaté hordy bylo typické svou neúctou k trvalým hodnotám, krutostí, mocenským pragmatismem, preferencí bezpečnosti před svobodou, masivním využíváním dobytých území, jakož i prohloubením principu univerzální říše. Do ruského povědomí přineslo především imperativ důležitosti obrany státního území. Ivan IV. a jeho mocenská politika znamenala faktické založení principu samoděržaví, a zároveň silnou centralizaci ruského státu. Doba ruského imperialismu byla zjednodušeně řečeno obdobím střetu pro-západního (zapadnic-

tví) a pro-ruského (slavjanofilství) přístupu k řešení směřování Ruska. Také během ní došlo ke vzniku národního uvědomění a později nacionalismu, v souvislosti s dobovatelskými úspěchy také k rozvoji národní hrdosti. Za carského Ruska také docházelo k organizovanému a státem podporovanému antisemitismu, včetně pogromů. Na konci tohoto období byly v tzv. Uvarovově triádě pojmenovány zásady carské politiky: pravoslaví-samoděržaví-národnost. Změna režimu a politika za Sovětského svazu toho příliš nezměnila na možnostech většiny společnosti zasahovat a ovlivňovat politické i praktické záležitosti. Znamenala i vznik zvláštního druhu xenofobie – ideologické nesnášenlivosti vůči kapitalistické části světa. Rozpad Sovětského svazu vedl ve svém důsledku ke společenskému chaosu, rozpadu měřítek a hodnot, zvýšené kriminalitě a korupci, ekonomickému úpadku atd. Po přelomu tisíciletí se společenská situace stabilizovala, zejména díky návratu k původním hodnotám z dob carského Ruska. Od začátku 90. let byl opětovně dáván velký důraz patriotismu a nacionalismu. K němu se později přidalo i pravoslavné křesťanství. Oba tyto trendy, spolu se společenskou frustrací 90. let, a otevřením se Ruska globálním ekonomickým a kulturním vlivům, synergovaly možnost úspěchu politického radikalismu a politického násilí, souhrnně řečeno xenofobních nálad v ruské společnosti.

Souvislosti popisované problematiky jsou mnohem širší, než omezené územím Ruska. To je dáno tím, že funguje jako hlavní ekonomická síla regionu, a tak nasává pracovní sílu zpoza hranic. Pro zahraniční pracovníky je Rusko jednou z mála možností na užití jejich rodin a růst životní úrovně v jejich zemích. Zároveň je však pro ně v Rusku velmi nebezpečno, což mnohé z nich může odrazovat, a až dosud fungující systém se tímto může zadrhnout. Násilná forma xenofobie v Rusku tak není jen záležitostí politologickou a socioekonomickou, ale také rozvojovou.

V současné době je predikce budoucího vývoje velice nesnadná. Již Putinova administrativa vyhlásila politickému radikalismu boj, dokonce s podporou státní Dumou schválených zákonů „proti extremismu“. Nicméně v rámci něj mj. potírá i nevládní organizace a neschválené náboženské církve (zejména na severním Kavkaze), a lze tak spekulovat o účelovém využívání a vydání takovýchto zákonů. Dmitrij Medvěděv taktéž deklaroval odpor vůči xenofobnímu násilí, dokonce pod jeho vládou do-

šlo i k výraznějším praktickým krokům na ochranu cizinců a menšin, i silnějším represím vůči různým nacionalistickým subjektům. Přesto je však radikální nacionalistické hnutí tak rozsáhlé, že je jen malá pravděpodobnost, že by se podařilo problém xenofobie vládě vyřešit v horizontu desítky let. A to i důvodů výše popsaných v této práci.

10 Shrnutí

Opíraje se o výsledky dosavadního výzkumu v této oblasti, snaží se autor této práce o analýzu příčin hluboce zakořeněné xenofobie v Rusku, včetně jejích důsledků a souvislostí. Cílem práce je nalézt a popsat většinu významných dějinných okolností, které vedly až k současnému neudržitelnému stavu. Dílčím cílem je pojmenovat důsledky tohoto stavu, týkající se zejména menšin a cizinců žijících a pobývajících v Rusku. Objektem zkoumání jsou též souvislosti popisovaného fenoménu s rozvojovou a mezinárodně-politickou dimenzí. Autor dochází k závěru, že současný alarmující stav je zapříčiněn kombinací hlubších příčin majících svůj původ v dávné historii a odrážejících se v obecném diskurzu ruské společnosti, a moderních příčin souvisejících s politickým a socioekonomickým vývojem v průběhu posledního čtvrtstoletí.

Klíčová slova: Rusko, xenofobie, nacionalismus, skinheads, menšiny, neonacismus

Summary

Relying on the results of current research in the area, the author of this paper attempts to analyze the causes of deep-rooted xenophobia in Russia, including its consequences and context. The goal is to identify and describe the most important historical circumstances that have led to the current unsustainable situation. The objective is to name the consequences of this state, in particular relating to minorities and foreigners living and staying in Russia. The study also describes the phenomenon related to development and international political dimensions. The author concludes that the current alarming situation is due to a combination of deeper problems having their origins in ancient history and reflected in the general discourse of Russian society, and causes related to modern political and socio-economic development during the last quarter century.

Keywords: Russia, xenophobia, nationalism, skinheads, minorities, Neo-Nazism

11 Seznam použitých zdrojů

DUNCAN, P. *Russian messianism: third Rome, revolution, communism and after*. London and New York: Routledge, 2000. ISBN 0-203-44235-0.

KNOBLOCH, E. *Nomádi a Rusové: asijské vlivy v ruských dějinách*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7254-975-7.

KYSUČAN, L. Osobní konzultace na FF UP v Olomouci, červen 2009.

MAREŠ, M., SMOLÍK, J., SUCHÁNEK, M. *Fotbaloví chuligáni*. Brno: Centrum strategických studií a Barrister and Principal, 2004. Vydání první. ISBN 80-903333-0-3.

MAREŠ, M. *Terorismus v ČR*, Brno: Centrum strategických studií, 2005. ISBN 80-903333-8-9.

PTÁČEK, P. Osobní konzultace na PřF UP v Olomouci, duben 2010.

SERVICE, R. *Rusko – Experiment s jedním národem (od roku 1991 do současnosti)*. Praha, Plzeň: BETA-Dobrovský, Ševčík, 2006. ISBN 80-7306-246-1/ISBN 80-7291-148-1.

SHENFIELD, S., D. *Russian Fascism: traditions, tendencies, movements*. New York: M. E. Sharpe, Inc., 2001. ISBN 0-7656-0634-8.

ŠVANKMAJER, M. Kapitoly 1-20 a 26. In Švankmajer, M. et al. *Dějiny Ruska..* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 5. vydání. ISBN 80-7106-658-3.

VEBER, V. Kapitoly 21-24 a 36. In Švankmajer, M. et al. *Dějiny Ruska..* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 5. vydání. ISBN 80-7106-658-3.

ALEKSEEV, M. Xenophobia in Russia: Are the Young Driving It? *PONARS Policy Memo* [online]. No. 367. December 2005 [cit. 4. 5. 2010].
Dostupné z <http://csis.org/files/media/csis/pubs/pm_0367.pdf>.

BBC, *Russian held over 'deaths' video* [online]. 15. 8.2007 [cit. 4. 5. 2010].
Dostupné z <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6946810.stm>>.

BLUM, D. Official Patriotism in Russia: Its Essence and Implications. *PONARS Policy Memo* [online]. No 420. 8. 12. 2006 [cit. 4. 5. 2010].
Dostupné z <http://csis.org/files/media/csis/pubs/pm_0420.pdf>

BROOKS, J. Official Xenophobia and Popular Cosmopolitanism in Early Soviet Russia. *The American Historical Review* [online]. December 1992. Vol. 97. No. 5. [cit. 11. 5. 2008]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/2165946>>.

CEM OĞUZ, C. Orthodoxy and the Re-emergence of the Church in Russian Politics. *Perceptions – Journal of International Affairs* [online]. December 1999 – February 2000. Vol. IV [cit. 25. 4. 2010]. ISSN 1300-8641-0-9. Dostupné z <<http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume4/December1999-February2000/oguz.PDF>>.

DURAKOVO: vesnice bláznů/Durakovo, le village des fous
Nino Kirtadze/France/2007/91min
filmový dokument

EICHLER, P. *Nevraždíme, zabíjíme nepřátele* [online]. Zpravodajský server iDNES.cz. 10. březen 2010 [cit. 25. 4. 2010]. Dostupné z <<http://eichler.blog.idnes.cz/c/127773/Nevrazdime-zabijime-nepratele.html>>

GIDWITZ, B. Anti-Semitism in the Post-Soviet States. *Jerusalem Center for Public Affairs* [online]. No 7, 2nd April 2003. [cit. 4. 5. 2010]. Dostupné z <<http://www.jcpa.org/JCPA/Templates/ShowPage.asp?DBID=1&LNGID=1&TMID=111&FID=253&PID=0&IID=723>>.

LARYŠ, M.. Ultrapravicoví skinheads v Ruské federaci. *Rexter* [online]. 01/2006. [cit. 30. 4. 2010]. ISSN 1214-7737. Dostupné z <<http://www.rexter.cz/ultrapravicovi-skinheads-v-ruske-federaci/2006/05/01/>>.

LARYŠ, M. Komparativní analýza nacionalismu a ideových zdrojů krajně pravicových subjektů v Rusku a na Ukrajině po rozpadu SSSR. *Středoevropské politické studie* [online]. Jaro – léto 2008. Vol. X. Číslo 2-3. [cit. 30. 4. 2010]. ISSN 1212-7817. Dostupné z <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=342>>.

SOULEIMANOV, E. – ŠMÍD, T. Islám a islamismus na Severním Kavkaze. Problémy, kontroverze, trendy. *Rexter* [online]. 01/2010 [cit. 4. 5. 2010]. ISSN 1214-7737 Dostupné z <<http://www.rexter.cz/islam-a-islamismus-na-severnim-kavkaze-problemy-kontroverze-trendy/2010/05/03/>>.

SOVA - Center for Information and Analysis. *Crime and Punishment Statistics 2004 - 2009* [online]. 10. 3. 2010 [cit. 4. 5. 2010]. Dostupné z <<http://xeno.sova-center.ru/files/xeno/stats-eng-10-03-10.doc>>.

ŠMÍD, T. Vazby čečenského terorismu na islámský radikalismus. *Rexter* [online]. 02/2005 [cit. 4. 5. 2010]. ISSN 1214-7737.
Dostupné z <<http://www.rexter.cz/vazby-cecenskeho-terorismu-na-islamsky-radikalismus/2005/11/01/>>.

Seznam doporučených zdrojů

KUCHYŇKOVÁ, P., ŠMÍD, T. (Eds.). *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2006. 1. vydání. ISBN 8021041714.

KUPKA, P., LARYŠ, M., SMOLÍK, J. *Krajní pravice ve vybraných zemích střední a východní Evropy: Slovensko, Polsko, Ukrajina, Bělorusko, Rusko*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2009. 1. vydání. ISBN 978-80-210-4845-4.

MILZA, P. *Evropa v černých košilích*. Praha: Themis, 2005. 1. vydání. ISBN: 80-7312-044-5.

MURRAY, D. *Demokracie despotů*. Praha: G plus G, 1997. ISBN 80-86103-05-6.

REITSCHUSTER, B. *Vladimir Putin: kam kráčíš, Rusko?*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2006. 1. vydání. ISBN: 80-7360-43.

ALEKSEEV, M., PETROV, N. *Political Implications of Ethnic Migration and Population Change in Russia, 1989-2003* [online]. Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Hilton Hawaiian Village, Honolulu, Hawaii, Mar 05, 2005 [cit. 4. 5. 2010].

Dostupné z <http://www.allacademic.com/meta/p69443_index.html>.

ALEKSEEV, M. *Migration and the Ethnoreligious Hate Crime in Russia: Risk Profiles 2000-2010* [online]. Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Marriott, Loews Philadelphia, and the Pennsylvania Convention Center, Philadelphia, PA. Aug 31, 2006 [cit. 4. 5. 2010].

Dostupné z <http://www.allacademic.com/meta/p151223_index.html>.

ALEKSEEV, M. *Inter-minority Xenophobia in the Russian Federation: Ethnic, Religious, and Status Differentials* [online]. The National Council for Eurasian and East European Research. April 9, 2008 [cit. 4. 5. 2010].

Dostupné z <http://www.ucis.pitt.edu/nceer/2008_822-01g_Alexseev.pdf>.

GUDKOV, L. *Xenophobia: Past and Present. Russia in Global Affairs* [online]. No 1. January-March 2006 [cit. 4. 5. 2010].

Dostupné z <<http://eng.globalaffairs.ru/numbers/14/998.html>>.